

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 11

Broj 8

Avugst 2018

Vladimir Tasić

Alegorija kolebljivog fundamentaliste

*The Westerne treasure, Eastern Spicerie,
Europe, Afrique, and the unknown rest.*
— Džon Don

Neprekidan tok božićne muzike u disko i rok aranžmanima, mirisne sveće, plišani medvedići, svetlucavi ukrasi za jelke, osmesi koji vrebaju sa šarenih omota biografija Dika Čejnija i Karle Bruni; jedna kraj druge, na istoj polici, knjige nekongruentnih parova kao Edvard Said i njegov omiljeni orijentalista, Bernard Luis; deca ciće na odeljku za decu, dizajniranom u stilu biblioteke mekdonaldsovog zabavišta; nešto dalje, kraj odeljka za časopise, sredovečna žena srkuće dekač-čokoćino udubljena u novi broj mesečnika *Reptili*, u celosti posvećen reptilima. Uobičajeni prizori, zabeleženi tokom pretpraznične posete tipičnoj korporacijskoj knjižari.

Korporacijska knjižara je pripojena lokalnom ogranku korporacijskog kafea i nalazi se preko puta korporacijskog lanca bioskopa „Imperija“, koji u deset sala prikazuje filmove holivudskih korporacija za zabavu i prodaje korporacijske kokice po ceni od sedam dolara. Sve to nalazi se u provincijskom gradiću, unutar standardnog tržnog centra kojim krstare potrošači i njihovi infanti; neki od potonjih guraju minijaturna kolica sa zastavicama na kojima piše šoper na obuci. Naslova koje sam tražio nema, ali dokono razgledanje inventara – čega nema, čega ima i kako je prezentirano – otkriva obrasce vredne pažnje.

U poslednjih nekoliko godina primetan je rast zanimanja za pisce čije je poreklo u korelaciji sa zonama dejstava „Bušove“ spoljne politike. Knjižare u

tržnim centrima i holovima aerodroma obavezno su snabdevene primercima bestselera Haleda Hoseinija (rodod iz Avganistana); memoarom Azar Nafisi, *Čitanje Lolite u Teheranu*; odnedavno i romanom *Kolebljivi fundamentalista* Mosina Hamida, pisca pakistanskog porekla. Neophodno je dodati da se ne radi o prevodima: autori pišu na engleskom i žive u Engleskoj ili Sjedinjenim Državama, ali se na neki način, ne samo tematikom knjiga, potencira njihovo poreklo.

Šema nacionalnih književnosti je neupotrebljiva u ovom slučaju, pa se tehnike i pojmovni aparat postkolonijalne teorije nameću kao odgovarajući okvir za raspravu. Ova teorija, odnosno skup teorija, uvodi i razmatra problematiku dijasporičke i hibridne literature, ali ima određenih teškoća. U praksi, naime, postoji velika razlika — u recepciji, distribuciji i marketingu njihovih knjiga u Severnoj Americi — između (recimo) Dubravke Ugrešić, koja je emigrirala kao formiran pisac i nastavila da piše na hrvatskom, i Đampe Lahiri, dobitnice Pulicerove nagrade, koja uprkos naglašenom etnicitetu i odgovarajućoj književnoj tematici (englesko poreklo, rođena u Londonu) piše na engleskom i predstavlja proizvod elitnog Barnard koledža i bostonske škole pisanja, dakle: proizvod metropole.

Lahiri navodim kao ekstremno primer. Međutim, neki aspekti njene biografije nisu izuzetak. Naprotiv, Hoseini je diplomirao medicinu u Americi (medicina je na ovom kontinentu elitni fakultet); Hamid, čiji je roman nominovan za nagradu Men Buker, pohađao je Harvard i Princeton; Nafisi je studirala u Oksfordu, a kao svoj „intelektualni dom“ navodi školu za međunarodne studije elitnog univerziteta Džons Hopkins; dobitnik PEN/Fokner nagrade, pisac kineskog porekla Ha Đin, doktorirao je anglistiku na Brandajsu (takode elitni univerzitet) i završio već pomenutu bostonsku školu pisanja. Kanadski pisac kenijsko-indijskog porekla, M. Dž. Vasandži, dobitnik nagrade Komonvelta i dvostruki dobitnik Gilera,

pohađao je MIT i doktorirao nuklearnu fiziku. Svi oni pišu na engleskom i tematski se vezuju za zemlju porekla ili iskustvo emigracije.

Čini se da otkrivamo neku zakonitost koju tek treba formulisati i objasniti. Za potrebe ovog teksta, zgodno je uvesti novu književno-kritičku kategoriju unutar anglofonih književnosti: etno literatura, etno-lit. Pojava ove kategorije predstavlja odraz izvesnih promena u socijalnoj strukturi različitih dijaspora. Ona svedoči o razumljivoj i legitimnoj potrebi elitno obrazovanih pripadnika emigrantskih zajednica — iz „prve generacije“, kao Hamid, ili „druge generacije“, kao Lahiri — da reflektuju svoja iskustva, na engleskom jeziku, koji autori poznaju od najranijeg uzrasta ili su njime ovladali u prestižnim školama. To je očigledno i ne zahteva detaljnije objašnjenje.

Pitanje recepcije je mnogo složenije. Fenomen etno-lita je povezan sa naizgled paradoksalnim procesom uvoza u anglofonu književnost iz anglofonog obrazovnog sistema (često sa nekog prestižnog univerziteta). Potrebe čitalačke publike da se „upozna sa drugim kulturama“ očito nisu dovoljno velike da ekonomski podrže sličnu ekspanziju prevodne književnosti, pa je u isto vreme primetan deficit prevoda. Tako se stiče utisak da je kategorija etno-lita odmenila ili potisnula prevodnu književnost, i da se na tržištu kulture konstruišu i aktivno promovišu naročite vrste drugosti, dobro prilagođene horizontu očekivanja angloameričke publike, izdavača i kritike. Pitanje je kako i zašto funkcioniše ovaj proces konstrukcije.

U slučaju autora čije se poreklo geografski vezuje za „vruće“ političke teme — Avganistan, Irak, Iran, Pakistan — može se pretpostaviti da američki čitaoci, kritičari i urednici u ekspanziji etno-lita nalaze i stvaraju ugodnu sliku sopstvene otvorenosti prema drugim kulturama, naročito prema onima koje moć identifikuje sa „odmetničkim državama“ i tretira ih na manje ili više brutalan način. Knjige pisaca iz neke napaćene zemlje o kojoj redovno izveštavaju korporacije za informisanje mogu se konzimirati u bezbednosti imperijalne metropole kao oblik bunta protiv zvanične politike, odnosno kao potvrda da SAD ne vode imperijalne ili krstaške ratove, haningtonovske ratove civilizacija, već su, naprotiv, otvoreno društvo koje vrlo rado prihvata predstavnike drugih kultura.

Konzervativci to (zlu)rado nazivaju liberalnom krivicom; po njima, naravno, Amerika nema nikakvih razloga za grižu savesti. (Stilska figura personifikacije države i nacije postala je opšte mesto u javnom govoru, što je tema za sebe.)

Iako se često rugaju „liberalnoj krivici“, „tiraniji političke korektnosti“ i drugim izumima navodnih liberalnih mekušaca, konzervativci mogu i sami da nađu neku vrstu zadovoljstva u etno-litu. Ismevanje književnog ukusa političkih protivnika je jedna forma

užitka, ali nije jedina. Nasuprot onima koji svoje neslaganje sa američkom politikom iskazuju buntovnim čitanjem, oni koji tu politiku podržavaju mogu da čitaju knjige istih autora kako bi u njima potražili osude drugih sistema ili bar neku njihovu prljavu tajnu.

Čak i ako autor/narator ima izazovno ambivalentan odnos prema imperijalnoj metropoli i zemlji porekla (kao u *Kolebljivom fundamentalisti*), tvrdi stavovi konzervativaca prema „islamskom svetu“ i „trećem svetu“ mogu se nakratko odložiti da bi bili podržani vrhovni principi: tržište je slobodno i izvor slobode, ono je iznad svake ideologije. Bajka o neograničenoj otvorenosti američkog tržišta ne sme biti dovedena u pitanje, jer ima ulogu paradigme. O ovome je do skorašnje finansijske krize postojao apsolutan konsenzus, pa u tom pogledu u periodu uspona etno-lita nije bilo nikakve razlike između liberalne i konzervativne struje dominantne ideološke matrice.

Navedeni tipovi paraknjiževnog užitka pokrivaju najveći deo vrlo suženog političkog spektra mišljenja severnoameričkog mejnstrima. Time je zadovoljen jedan od uslova prihvatljivosti, a cena kombinacije propagande i samoobmane je relativno niska u odnosu na korist: treba objaviti izvestan broj autora poreklom iz „problematicnih“ država i obezbediti im vidno mesto u korporacijskim medijima. Ponekad iz toga nenadano proizilaze i konkretniji političko-propagandni poeni. Ovde se, međutim, ne zanimaju primeri svesnog ili nesvesnog kooptiranja pisaca, već opštiji problem: neki propagandni principi (filtriranje, selekcija, promovisanje) prelivaju se na maglovitiji i difuzniji način u polje književnosti. Do toga, čini se, dolazi jer su neki oblici propagande tržišnim mehanizmima ugrađeni u samu strukturu književnog sistema.

U izvesnoj meri, to je neizbežno. Polje literature nije izolovano; njegova autonomija je ograničena ekonomskim faktorom, koji je u Severnoj Americi teško razlučiti od političkog. Deo polja koji pretenduje na medijski uspeh, odnosno na status u prostoru reklamokratski regulisane javnosti, izložen je snažnijem dejstvu političkih i poslovnih interesa, i stoga stvara pozicije koje odgovaraju potrebama šireg sistema propagande.

Da li je to zadovoljavajuće objašnjenje? Mislim da nije potpuno pogrešno, ukoliko ga ne tumačimo kao nekakvu teoriju zavere. Jednostavno, politički i propagandni interesi imaju određenu ulogu u konstrukciji kulturnog mejnstrima. Ali to nije sve. Na primer, bombardovanje SRJ nije imalo uporediv efekat na zanimanje za srpsku književnost, a legendarna medijska kampanja Džejmija Šeja i Alistera Kembela (koji je, uzgred rečeno, nedavno objavio svoj prvi roman) nije uspela da privuče pažnju severnoameričkog tržišta kulture ni za književnost kosovskih Albanaca: na marginalnom dobitku bio je

samo Ismail Kadare, albanski pisac, ali ne sa Kosova. Ni jugoslovenski ratovi devedesetih nisu imali većeg efekta na zanimanje mejnstrim kulture za eksju književnosti.

Prozni pisci iz nekadašnje SFRJ koji su najviše prevedeni na engleski — David Albahari, Dubravka Ugrešić i Zoran Živković — imaju odličnu kritičku recepciju, no ona je ipak ograničena na domen visoke kulture (i znatno je bolja u Evropi, gde su sve troje dobitnici književnih nagrada). U Živkovićevom slučaju, specifičnom i zbog toga što autor ne živi u inostranstvu, recepcija je vezana i za problematiku žanra. Veza je dvojaka: percepcija pripadnosti žanru može da omogući pristup odgovarajućoj tržišnoj niši, ali knjigu ili autora istovremeno ograničava na tu nišu. Živkovićeви angloamerički izdavači, osim Dalki Arkajv Presa (koji je objavio i po jedan roman Svetislava Basare, Dubravke Ugrešić i Vedrane Rudan), orijentisani su na fantastiku ili SF, i ne pripadaju glavnim tokovima sistema objavljivanja i distribucije. (Možda je to autorov izbor; ne znam.)

Poređenja radi, Hamidov *Kolebljivi fundamentalista* (izdanje Random Hausa, pod imprintom Enkor) može se naći u svakoj knjižari, a izvodi iz hvalospeva u dnevnim novinama i časopisima — *Njujork rivju*, *Njujorker*, *London rivju*, *Vašington post*, *Gloub end mejl*, *Vilidž vojs*, i tako dalje, sve do manje uglednih glasila iz Dalasa i San Dijega — ispunjavaju četiri prve stranice knjige i deo korica. A to je samo izdavačev izbor iz neverovatne količine sličnih tekstova. Tako nešto nije pošlo za rukom nijednom savremenom piscu iz bivše SFRJ. Čak ni Aleksandar Hemon, koji živi u Sjedinjenim Državama i postigao je veliki uspeh kod ozbiljne kritike — i piše na engleskom, što nije bez značaja za ovu raspravu — ne može se pohvaliti takvim prodorom u mejnstrim.

U nezavidnoj situaciji nalaze se gotovo sve književnosti nekadašnje „druge Evrope“. Rusija se najbolje drži: Peljevinov *Omon Ra* i Sorokinov *Led* video sam u lokalnom ogranku tipične korpoknjižare. Sudeći po ostatku inventara — naglašavam da se radi o realnoj a ne virtualnoj knjižari — savremena slovačka književnost naprosto ne postoji. Bugarska, rumunska: isto. Od poljskih autora dostupan je Rišard Kapušćinski, ali ne u svojstvu pesnika: reč je o novinarsko-putopisnom štivu koje je pohvalio sam Ruždi, što nije za potcenjivanje u marketinškom smislu. Knjige Petera Esterhazija i Bohumila Hrabala video sam na odeljku za rasprodaju; sledeća stanica — kao u Hrabalovom romanu — reciklaža i transmogrifikacija u manje uzvišene forme papirnih proizvoda.

Imre Kertes je objavljen kod velikog njujorškog izdavača (Knopf) tek dve godine nakon što je dobio Nobelovu nagradu. Američki ogranak knjižare Amazon navodi rang od oko 44000 za ovo izdanje *Besudbinstva*; prema nekim tumačenjima Amazo-

novog sistema rangiranja, to znači da se u poslednjih pet godina u proseku prodavalo maksimalno 730 primeraka godišnje, od 2004. godine do danas. Procena nije pouzdana, a postoje naravno i mnoge druge knjižare; no izgleda da je prodaja ipak bila daleko ispod očekivane, jer je Kertesov komercijalni podbačaj postao deo stručnog folklora. Na konferenciji američkog udruženja književnih prevodilaca, 2007. godine, čuo sam da je prethodni izdavač ovog Nobelovca usled slabe prodaje bio prinuđen da korenito redukuje ediciju za Istočnu i Centralnu Evropu.

U stvari, nisu samo naši bliži i dalji susedi u nemilosti severnoameričkog tržišta knjige, već prevodna literatura uopšte. U članku iz 2003. godine, Džon O'Brajen, (tadašnji) urednik pomenute izdavačke kuće Dalki Arkajv Pres, piše da „knjige iz nekih 200 zemalja koje postoje van američkih granica čine infinitesimalno mali procenat objavljenih naslova“, i dodaje: „U katalozima Knopfa, Nortona, Vajkinga, Harkorta, Farar-Stros-Žirua, za otprilike dve poslednje sezone, nalazi se svega trideset jedan naslov savremene strane poezije i proze. Trideset jedan! I to kod njujorških kuća koje su veći slavljeni kao nastavljači plemenite tradicije ozbiljnog literarnog izdavaštva“.

Stanje se u međuvremenu nije popravilo. Razlozi su delom ekonomske prirode. Deregulisano tržište se u praksi ponaša suprotno od neoliberalne i neokonzervativne dokse, i konvergira ka monopolu: mali broj velikih kompanija suvereno dominira. Svako je primoran na rast, a rast zahteva komercijalni uspeh. Proces konsolidacije izdavačkih korporacija sa gigantskim medijskim koncernima podredio je mnoge izdavačke kuće moćnim ekonomskim interesima. Teško je opstati u konkurenciji sa izdavačem iza koga stoji Viakom ili Kanvest ili neki sličan entitet u čijem se vlasništvu nalazi veliki broj dnevnih listova, nedeljnika, magazina, lokalnih i globalnih televizijskih kanala, i čitava mreža radio stanica. Takav entitet može za svoje klijente da izdejstvuje povoljnije ugovore sa korporacijskim knjižarama, koje su na svoj način doprinele nevoljama nezavisnih knjižara i izdavača, ali u isto vreme zahteva ekonomsko opravdanje investicije. (Kanvest zahteva još neke sitnice, u vezi sa političkim stavovima vlasnika.)

Random Haus je u ovom procesu asimilirao pojedine literarne izdavače na engleskom govornom području, što je verovazno imalo nekog uticaja na njihovu uređivačku politiku. Oni koji nisu naprosto otkupljeni, primorani su da se takmiče sa džinovima u sistemu koji favorizuje veličinu. Ako se neka manja kuća uprkos svemu pokaže dovoljno uspešnom, ili bar dovoljno prestižnom da se može otkupiti i potom prodavati kao nezavisan brend (pod svojim imenom, ali u vlasništvu nekog konglomerata), dobiće ponudu koju ne može da odbije. Štaviše, velike kompanije

nekada i same osnivaju „male i elitne“ izdavačke kuće, iz strogo marketinških razloga, kao što Honda i Toyota prodaju luksuzniju verziju svojih proizvoda pod zasebnim markama „akura“ i „leksus“.

U tako organizovanom sistemu značajnu ulogu dobijaju institucije i tehnike uvezene iz sveta reklame: agenti, agencije za publicitet, fokusne grupe, testiranje tržišta. Ako ista kompanija prodaje dvadesetak vrlo sličnih vrsta leka za glavobolju pod različitim nazivima ili uz minorne varijacije (noćna tableta, dnevna tableta, tableta za decu, dupla doza, itd), tržište postaje zasićeno proizvodima koji se gube u masi navodnih novotarija i počinju da liče jedni na druge. Stoga je neophodno uložiti propagandni napor (i sredstva) kako bi se potrošači uverili da su sve to novi i jedinstveni proizvodi, autentično različiti od svih drugih. Na tržištu knjige deluje isti princip. Autentičnost postaje ideal i paranoična opsesija književne industrije upravo zato što industrijskim proizvodima nedostaje autentičnost. To je jedan od razloga za popularnost memoarskog i ispovednog štiva: ono je po definiciji „autentično“.

U prikazu autobiografske knjige Dejvida Bekama, Teri Iglton piše: „Mnogi ljudi će čitati ovu knjigu kao što bi čitali nešto što je nažvljao jazavac: bitan je autor a ne sadržaj“. Bekam je, naravno, mogao da objavi i zbirku pesama na sanskritu; bila bi štampana iz istih razloga. Čak i kada autobiografski momenat nije formalno bitan za tekst – npr. za erotski roman (u gejša-podžanru) Skutera Libija, nekadašnjeg visokog činovnika Bušove administracije – medijski status autora garantuje „autentičnost“, to jest omogućava tržištu knjige da preuzme već postojeću medijsku auru. Situacija je različita za autore čiji status tek treba izgraditi. Od njih se, osim kada pišu u jasno definisanom žanru, najčešće očekuje da tekst bude usaglašen sa biografskim elementom.

Skandali oko naslova koje promovise Opra Vinfri vezani su upravo za ovaj aspekt tržišta knjige. Autor *Milion komadića*, knjige koja je reklamirana kao memoari i ispovest, imao je Oprinu podršku (što znači: veliki tiraž i publicitet) sve dok se nije pokazalo da je štošta izmislio. Opra je bila uvređena i zahtevala je satisfakciju; izdavač nije zaštitio pisca (njih ima k'o šodera), a autor je naposljetku primoran da grupi od sedamsto ogorčenih Oprinih sledbenika lično vrati novac koji su potrošili na knjigu.

Nešto slično se nedavno ponovilo sa knjigom *Anđeo kraj ograde*: priča je autobiografska i u velikoj meri istinita, ali će morati da bude objavljena kao roman jer nije zadovoljila Oprin kategorički imperativ autentičnosti. U ovom primeru pomalja se veoma važan vrednosni sud: knjiga će morati da bude objavljena kao roman. Izdavač (ili autor) *prinuden* je da knjigu objavi kao roman. Roman, fikcija uopšte, literatura u svakom značenju te reči, to je neka rezervna varijanta, niža kategorija teksta, unapred

obeležena nedostatkom koji se mora na neki način nadoknaditi da bi dobila pristup mejnstrimu. O poeziji je smešno govoriti.

Opra, naravno, nije nikakvo merilo književnog, niti bilo kog drugog kvaliteta, ali mora se priznati da ima istančan osećaj za kriterijume tržišta. Uostalom, ona je sama po sebi sila na tržištu masovne kulture, a urednici u izdavačkim korporacijama ne mogu tek tako da se podsmevaju njenoj moći da im donese enorman profit samim činom izbora nekog naslova za „Oprin čitalački klub“. U stvari, oni joj se aktivno udvaraju, koristeći zanimljive paratekstualne signale. Pred sobom imam Random Hausova izdanja *Kolebljivog fundamentaliste* i *Čitanja Lolite u Teheranu*. Na poslednjim stranicama obe knjige nalaze se spiskovi od po deset ili petnaest dubokoumnih „pitanja za diskusiju“. To jasno pokazuje očekivanje i nameru izdavača da knjigu plasira malograđanskim kružocima i lukrativnim čitalačkim klubovima — po mogućstvu Oprinom.

Prisustvo ugrađenog domaćeg zadatka otkriva još jednu dimenziju književnog sistema: knjiga koju izdavač želi da lansira u mejnstrim ne može biti samo književnost, ona mora biti informacija, zanimljivost, *conversation piece*, prozor u autentično-predstavljenu drugost. Figura autora iz sličnih razloga dobija značajnu ulogu, i ponekad se konstruiše po modelu očigledno uvezenom iz sveta modnih magazina. Ako „guglujete“ Đampu Lahiri, među najviše rangiranim linkovima pojaviće se hrpa profesionalno urađenih snimaka vrlo fotogenične autorke; zbirka je najverovatnije delo neke agencije za publicitet i neodoljivo podseća na portfolio manekenke u usponu. To apriorno ne govori ništa loše (ni dobro) o kvalitetu njene proze, ali ukazuje na zainteresovanost književnog sistema za određenu vrstu egzotične aure.

Biografski element je naročito važan za „etnički obeležene“ pisce, ali ne samo za njih. U oba pomenuta skandala sa Oprom, autentičnost teksta neposredno je vezana za biografiju autora, što je razumljivo u slučaju autobiografskog štiva. Međutim, isti zahtev masovnog tržišta prenosi se – tek treba da vidimo kako – na romane pisane u široko shvaćenom realističkom ključu (to jest, ne prenosi se na fantastiku, SF, horor, itd). Pisanje „iz iskustva“, ili zasnovano na ličnom i kolektivnom iskustvu, na posebnoj je ceni. Ako pišete o samoubistvu, poželjno je da na rezimeu imate dva ili tri pokušaja.

Kada se autentična realističnost teksta na ovaj način veže za biografiju, tržišna vrednost knjige vezane za neku prepoznatljivu subkulturu — rok, etnička grupa — automatski raste jer je vrlo lako reklamirati autentičnost teksta/autora. Etno-lit, dakle, predstavlja jedan od idealnih objekata marketinga. Reklama se u suštini svodi na komičan silogizam. Pisac Žika piše o nekoj kulturi; Žika je predstavnik odgovarajuće kulture (pogledajte Žikinu biografiju); dakle, tekst je

nužno autentičan jer Žika po definiciji predstavlja kolektivno iskustvo te kulture.

Književno predstavljanje, to jest pisanje, postaje sekundarno, mada, kao što ćemo videti, i ono mora zadovoljiti određene zahteve. Zasad možemo reći da pisac Žika prvenstveno predstavlja kao osoba, kao Žika-primerak i Žika-demografski-uzorak, a tek potom kao pisac, odnosno neko ko stvara predstave. Čak se i u svakodnevnom jeziku pojavio odgovarajući termin: *Represent!* Predstavljaj! Budi predstavnik svoje kulture! (Svog grada, svoje ulice, svoje mesne zajednice.) Ovaj imperativ može se tumačiti kao logička posledica mitologije slobodnog tržišta. Argument je izložen u knjigama i tekstovima Slavoj Žižeka, pa ću ga ovde samo skicirati.

U Žižekovoj knjizi *Gledano iskosa* govori se, između ostalog, o „demokratskoj apstrakciji“ i „nacionalnoj Stvari“ kao nesvodivom ostatku te apstrakcije. Definicija demokratskog društva zasniva se na proklamaciji jednakosti svih pojedinaca *bez obzira na rasu, pol, religiju, društveni status, itd.* Spisak nužno iscrpljuje sve moguće atribute, jer pretenduje na univerzalnost, te ovako konstituisan subjekat demokratije ispražnjen od svih realnih svojstava i postaje apstrakcija. Takav subjekat je nezamisliv kao realna pojava, pa sledi da proces apstrakcije ostaje nedovršen, nepotpun. Uvek ostaje *nešto*; ostatak se manifestuje kao etnički element, kao nacionalna Stvar, jer je demokratsko društvo u praksi vezano za nacionalnu državu. Nacionalna Stvar postaje sistem organizacije užitka i izvor paranoičnih fantazija o drugima koji kradu „naš“ užitak (našu hranu, naše žene, naše poslove, a prete i da nam oduzmu samu Stvar, što Žižek poredi sa kastracionim strahom).

Analogan argument može se primeniti na severno-američko tržište kulture, odnosno berzu kulturu. Pošto je slobodno, otvoreno, i aksiomatski izjednačeno sa demokratijom, tržište demokratski proklamuje jednakost svih kultura *bez obzira na svako zamislivo svojstvo* ma koje pojedinačne kulture. Kao u prethodnom pasusu, proces apstrahovanja je u stvarnosti nepotpun. U domenu kulturne industrije, upravo zbog njene proklamovane multikulturalnosti, ostatak apstrakcije fetišizira se kao etnička Stvar oko koje se organizuje kolektivni užitak, ali ona sada više nije direktno vezana za nacionalnu državu ili jezik – sve se dešava na engleskom, u imperijalnoj metropoli – već za kulturu porekla.

Stanje u svetu vizuelnih umetnosti pokazuje da ovo nije samo prazna teorija. Jedno poglavlje knjige *Inkorporirana umetnost* Džulijana Stalabresa posvećeno je bijenalima koji funkcionišu kao međunarodni festivali ljubavi i u ime raznolikosti homogenizuju umetnost pod zastavom moći i bogatstva. Pošto je nemoguće dati pozitivan dokaz multikulturalnosti bez naglašavanja kulture porekla, etnička Stvar postaje

središte organizacije kolektivnog užitka. Globtoterska elita umetnika, teoretičara kulture, kuratora, galerista, menadžera, korporacijskih sponzora, državnih birokrata i turista, u ovim manifestacijama multikulturalne prirode kapitala vidi „duboko politički i spiritualan događaj“. Optimistični Artur Danto u tome nalazi „odsaj jedne transnacionalne utopije“, što je čudno jer su utopije generalno prokazane kao naopake ideje koje nužno vode u nasilje. Postoji, ipak, *jedna* dobra transnacionalna utopija: utopija slobodnog tržišta. Ona je multikulturalna tačno u onom smislu u kojem su to i bogatiji klubovi engleske Premijer lige. Sve to, naravno, nije apsolutno loše. Ekstravagantan festival umetnosti, ili dobar fudbalski tim, sigurno je lepši prizor od vojne parade etnički uniformnih androida. No ako je umetnost otvorena, globalna i multikulturalna, zašto nema više prevoda na engleski? Donald Sasun u jednom tekstu (objavljenom u *Zlatnoj gredi*) koristi ovo merilo kako bi definisao kulturalnu hegemoniju; rezultati njegovog istraživanja nisu posebno iznenađujući. Ili, da se vratim na pitanje na koje pokušavam da odgovorim: Zašto je etno-lit potisnuo prevodnu književnost na dirljivo multikulturalnom tržištu Severne Amerike?

Teško je govoriti o „globalnoj“ književnosti. Ideja svetske književnosti nije nova i čvrsto je vezana za svest o postojanju različitih jezika. Stoga je transnacionalnu utopiju nešto teže simulirati na engleskom. Etnička Stvar tako dobija još veći značaj. Budući da je tekst kao objekat apstraktniji od instalacije i performansa, pažnja se usmerava ka materijalnom ostatku literature: autoru. Autor ima ime, telo, istoriju, poreklo: ima etničku Stvar koju tržište može da razlikuje od drugih etničkih stvari i da reklamira autentičnost biranih predstavnika svake od njih.

Kao u slučaju nacionalne Stvari, javlja se tabu prisvajanja tuđe etničke Stvari i neka vrsta kastracionog straha. Na primer, kanadski pisac Dru Hejden Tejlor u samom naslovu serijala *Avanture plavookog Odžibve* (jedan tom je objavljen kao *Čudno, ti baš ne izgledaš kao Indijanac*) određuje i bezecuje specifičnu etničku Stvar. Samo u vanrednim situacijama, kulturalno „neoznačenim“ piscima, odnosno piscima iz povlašćene anglofone kulture koji raspolažu velikim simboličkim kapitalom, kao Apdajk i DeLilo, dopušteno je da izvrše aproprijaciju tuđe etničke Stvari. Oba autora u novijim romanima književno zaviruju u glave etnički profilisanih terorista. Međutim, Apdajkovog junaka, džihadistu iz Nju Džersija, čak su i benevolentniji kritičari ocenili kao promašaj: tip je rođen u Americi, a engleski govori kao karikatura iz etno-repertoara Pitera Selersa. Aproprijacija etničke Stvari je retka privilegija, pa se neuspeh teško prašta.

Obratno, autor koji poseduje velik simbolički kapital može da odbaci etiketu koju mejnstrim refleksno nameće; na primer, Kazuo Išiguro je uspeo da izbegne status predstavnika etničke Stvari ali je

morao da se potruži, kako u prozi — *Ostaci dana* je „vrlo engleski“ roman — tako i u intervjuima. No to su izuzetni slučajevi. Knjiga kulturalno označenog autora u principu nije samo knjiga, čak i kad je roman; literarni užitak se strukturira u odnosu na etničku stvar koju autor predstavlja.

Dakle, tržište iz strukturnih razloga proizvodi neku vrstu egzotizma. Ovu pojavu je bolje nazvati neoegzotizmom, jer se u važnim detaljima razlikuje od uobičajenih formi. U pretpostkolonijalnom obliku, egzotizam je sistematsko predstavljanje i objektiviranje drugog sa povlašćene pozicije (npr. naučne ili književno-antropološke). Nakon uspona postkolonijalne teorije, naročito nakon Saidove kritike orijentalizma, književni sistem se pod pritiskom teorije zvanično odrekao kolonijalnog stava. No kako tržište još uvek zahteva egzotizam, književni sistem je apsorbirao kritiku i proizveo novu vrstu egzotizma: od egzotičnog drugog sada se traži da sam sebe predstavlja.

Time je neugodan problem nadređene pozicije prividno rešen. Kažem: prividno, jer se od drugog zahteva da sebe predstavi na prihvatljiv način, pri čemu, naravno, dominantna kultura određuje merila prihvatljivosti. Neoegzotično ne sme da bude previše egzotično, ali mora biti dovoljno egzotično da može da se reklamira kao takvo. Neoegzotično mora da se uklopi u sistem očekivanja i simboličke razmene, mora biti na neki način prepoznatljivo. Ono mora biti pripitomljeno, ali ne kao ranije, uz pomoć teorijskog potčinjavanja ili kolonijalnog nasilja: ono mora samo od sebe da se pripitomi i mora pokazati da to želi. Subjekat ovog sistema mora da održava iluziju slobodnog izbora, čak i kada je svestan da ne bira slobodno, već se samo slaže, ulaže se, kako bi mogao da postoji u neprikosnovenom sistemu. To je jedan od osnovnih principa neoegzotizma.

Zanimljiv primer autorske i pripovedačke svesti o fenomenu neoegzotizma našao sam u romanu *Bubašvaba* Ravija Haža, kanadskog pisca libanskog porekla (koji je studirao u Njujorku i Montrealu). Hažov roman-prvenac bio je bestseller i dobio je IMPAK Dablin nagradu za najbolju knjigu objavljenu na engleskom jeziku (u čitavom svetu).

Roman *Bubašvaba* bio je u najužem izboru za tri najprestižnije književne nagrade u Kanadi. Dok se sprema za žurku i razmišlja šta da obuče, dramatisovani narator *Bubašvabe*, simpatični prevarant i sitni lopov koji je emigrirao iz Libana i životari u Montrealu, donosi značajnu odluku u kojoj se čuje autorski glas:

“Odlučio sam da ne preterujem. Egzotično ovde mora biti modifikovano – ne previše autentično, ne previše začinjeno, ne previše aromatično, taman toliko da podseti na fantazije o drugim mestima.”

Neophodno je ponoviti da takva simulacija multikulturalnosti nije apsolutno negativna pojava. Ona

rezultira uvođenjem u književno polje mnogih autora koji možda ne bi dobili priliku. U teoriji, to bi trebalo da prokriči put drugim piscima. U praksi, međutim, postoje mnoga ograničenja. Naprosto, neoegzotizam nije isto što i otvorenost; baš kao što multikulturalni karakter kapitala nije garant pravedne raspodele kapitala unutar multikulturalnih Sjedinjenih Država, niti pak između SAD i Ekvadora.

Neoegzotični žanr ima svoja pravila. Da bismo ih sagledali, vratiću se na pitanje odnosa prema prevodnoj literaturi. Neoegzotistički zahtev da egzotično samo sebe predstavlja, da samo od sebe predstavlja sebe — morao bi da bude udovoljen povećanjem broja prevedenih naslova. Videli smo da se to ne dešava; naprotiv. Razlozi ne mogu biti samo ekonomski, budući da troškovi prevoda nisu baš tako veliki. Problem je prisustvo prevodioca kao posrednika u predstavljanju druge kulture; ono narušava iluziju autentičnosti koja se nalazi u korenu neoegzotizma. Kako onda predstaviti drugu kulturu? Etnički označen autor koji piše na engleskom bio bi zgodno rešenje. No tada se postavlja pitanje da li takav autor može biti autentičan predstavnik etničke stvari.

Očekivalo bi se da je odgovor na to pitanje veoma komplikovan. Ispostavlja se da nije. Teorija ga je rešila kao od šale, na veliku radost korporacijski regulisanog tržišta knjige. Reč je o jednom od najfascinantnijih argumenata postkolonijalne teorije: emigrantski pisac koji živi u metropoli i piše na engleskom, po mogućstvu obrazovan na elitnom univerzitetu u metropoli, zapravo je bolji predstavnik svoje etničke stvari, tj. kulture porekla, nego autori koji pripadaju istoj etničkoj stvari ali žive u nekoj zabiti ili pišu, pomalo nevidavno, na maternjem jeziku.

Pored samog sadržaja ove tvrdnje, neverovatno je i to što ona proizilazi iz stavova — i formulisana je eksplicitno u tekstovima — progresivnih postteoretičara reda veličine Edvarda Saida i Frederika Džejmsona. Stoga treba pažljivo da razmotrimo zašto teorija podržava ovu neobičnu i kako je opravdava.

Pre nego što pređem na teoriju, moram reći da se ovaj stav u praksi primenjuje univerzalno, tj. ne odnosi se samo na delove sveta koji su kratkoročno ili dugoročno politički aktuelni (Kina, Indija, Pakistan, Bliski istok, itd), niti se ograničava na nekadašnje kolonije. Princip se primenjuje na čitav „treći svet“, koji je nakon kolapsa „drugog sveta“ proširen u novu kategoriju, apsurdniju čak i od kategorije „trećeg sveta“, pa se sada na istoj hrpi nalaze Bolivija i Srbija, Indija i Latvija, Rumunija i Nigerija, i manje-više sve što nije Severna Amerika ili usko definisana Zapadna Evropa. (Rusija je poseban slučaj, zbog prisustva „velikih ruskih autora“ u zapadnom kanonu.)

Kako, recimo, objasniti razliku u recepciji čileanskih pisaca Roberta Bolanja i Arijela Dorfmana? Severnoameričko tržište knjige svakako nije preza-

sićeno savremenim autorima iz Čilea. U boljim knjižarama ih ima tačno dvojica: Bolanjo i Dorsman. Obojica su (bili) emigrantski autori; jedan od njih je mrtav. Bolanjo je živio u Španiji, pisao je na španskom, i tek je posmrtno počeo da privlači pažnju anglofonih kritičara; njegov roman *Divlji detektivi* objavljen je na engleskom 2007. godine, devet godina nakon španskog originala. U međuvremenu, Dorfman, koji živi u SAD i piše na engleskom, mogli ste gledati dokumentarnu emisiju u trajanju od sat vremena — Dorfman se igra sa unucima, Dorfman filozofira na obali jezera dok u pozadini zalazi sunce — a Polanski je po Dorfmanovoj drami *Smrt i devojka* snimio (dobar) film. Bolanjo je verovatno teži za čitanje, „luđi“ je. Bolanjo je, kako bi rekao Hažov narator, previše autentičan, preterano začinjjen i aromatičan. Dorfman je prihvatljiviji. Dorfman „ima meru“. Tačnije, naučio je i usvojio pravila sistema predstavljanja u anglofonom svetu: studirao je na Berkliju i predaje (ili je dugo predavao) na elitnom univerzitetu Djuk.

Tako dolazimo do uloge univerziteta u proizvodnji tržišno poželjne teorije. Ako iz ovog teksta izdvojite spisak autora za koje sam pomenuo da su dobro prihvaćeni u Severnoj Americi, primetićete gotovo savršenu korelaciju sa spiskom prestižnih akademskih institucija. Razlozi su delom očigledni: univerzitet je u principu otvoreniji prema različitim kulturama. Ali treba imati na umu i to da univerziteti, naročito oni elitni, saučestvuju u stvaranju književnog sistema. Oni proizvode ne samo autore već i kritičare, urednike, pa i ljude koji će zauzeti visoke položaje u korporacijama koje dominiraju tržištem knjige.

Stoga je za prihvatljivost autora koji potiče iz druge kulture važna mogućnost identifikacije sa elitnim obrazovnim institucijama. Ona garantuje da autor nije preterano autentičan; taj autor je pripitomljen, odnosno, da upotrebim grublji izraz koji ćemo uskoro ponovo sresti, nije primitivan. Istovremeno, akademski autoritet utemeljuje i obrazujući urednike, kritičare, menadžere, čitaoce — reprodukuje tržišno poželjnu iluziju autentičnosti: elitno obrazovan emigrantski autor koji piše na engleskom je idealan predstavnik date entičke stvari.

Nema jednostavnog odgovora na pitanje zašto teorija reprodukuje ovu ideju. Najbolji odgovor koji sam našao zauzima više od trista strana gusto složenog teksta. Reč je o knjizi *U teoriji* Ajdaza Ahmada, marksisticisog teoretičara iz Indije (i pesnika koji piše na urdu). Nelagodnost i razočaranje koje Ahmad upisuje u tekst ukazuju na osećaj autora da nema izbora, da je teorija prekardalašila i pervertirala ono zbog čega je bila poželjna, i da je krajnje vreme — knjiga je objavljena ranih devedesetih! — da se izlože kritici i teoretičari koje je dotad smatrao najprogresivnijim. Dvostruka pozicija poštovanja i razočaranja vodi ga u izuzetno detaljne analize

socijalnog porekla teoretičara, prirode književnih i akademskih migracija, i čitavog biznisa postkolonijalne teorije. Oglad o Saidu ima ukupno osamdeset strana; ogled o Džejmsonu, trideset.

Teško je, i nepravедno, sažimati tako složene argumente. Trebalo bi u stvari prevesti celu knjigu, no ona je objavljena 1992. godine, pa su neka geopolitička razmatranja zastarela. Ipak, mnoge Ahmadove kritike su i dalje aktuelne, i preostaje mi samo da nevoljno posegnem za vrstom „glose“ kako bih ilustrovao bar neke argumente, koji su me motivisali da napišem ovaj tekst. Gotovo dve decenije od objavljivanja Ahmadove knjige, efekti visoke teorije na praksu književnog sistema mogu se jasnije sagledati: u sprezi sa tržištem i političkom propagandom slobodnog tržišta, teorija je prevodnu literaturu proglasila sekundarnom i proizvela surogat koji sam ovde nazvao etno-lit.

Ahmada posebno zanimaju Said i Džejmson, kao teoretičari koji su se u najboljoj nameri zalagali za korenitu reformu kanona i nastavnih programa na američkim univerzitetima. Nakon početnog otpora i brojnih polemika o Saidovom konceptu orijentalizma, primedbe su vremenom bar delimično prihvaćene, a Said i Džejmson su stekli status najuglednijih teoretičara. To se naročito odnosi na Saida: on se pažljivo ogradio od marksizma — kao francuski poststrukturalisti koje je obilato citirao u ključnoj knjizi *Orijentalizam* — i stoga je relativno lako prihvaćen na liberalnom krilu američkog mejnstrima. Džejmsonove varijacije na temu marksizma daju prilično čudne rezultate, što ćemo uskoro i videti, ali on insistira da je marksista i njegov status je shodno tome ograničen na avangardnije oblasti univerziteta. U svakom slučaju, kritika zapadnog kanona je apsorbovana u univerzitetske programe pod nazivom postkolonijalnih studija.

Ovaj akademski prevrat proizveo je, međutim, ne samo svojevrsan kontrakanon, nego i nove uslove prihvatanja „trećesvetskih“ autora u anglofonom književnom sistemu. Evo šta Ahmad kaže u kritici Džejmsonovog ogleada „Književnost trećeg sveta u eri multinacionalnog kapitala“:

“Džejmsonov poziv na reformu nastavnih planova, čak i vanredno eruditsko čitanje Lu Sjina i Usmana — pada u senku ambicioznijeg programa koji prožima čitav tekst iako je eksplicitno iskazan tek u poslednjoj rečenici poslednje fusnote: radi se o konstrukciji „teorije kognitivne estetike književnosti trećeg sveta“.

Ta „kognitivna estetika“ oslanja se na potiskivanje mnoštva značajnih razlika, kako među razvijenim kapitalističkim zemljama tako i među imperijalizovanim formacijama i unutar njih. Umesto toga dobijamo binarnu suprotnost između onog što Džejmson naziva „prvim“ i „trećim“ svetom. Najveći deo nevolja sa njegovim tekstom nalazi se u ovom prelazu sa zahteva za reformu nastavnih planova na

formulisanje „kognitivne estetike“. A nevolje su, dodao bih, vrlo brojne.”

Ahmad zatim demontira pojam treće svetske literature i pokazuje da tako nešto ne može biti koherentan objekat bilo kakvog teorijskog znanja. U kontekstu teme kojom se ovde bavim, zanimljivije su njegove primedbe na konkretno književno-teorijsko znanje koje proizvode univerziteti anglofone metropole:

“Činjenica da jezici zemalja metropole nisu prihvaćeni od velike većine proizvođača književnosti u Aziji i Africi ima za posledicu to da velika većina književnih tekstova sa ovih kontinenata nije dostupna u metropoli. Stoga će teoretičar koji pokušava da formuliše „kognitivnu estetiku književnosti trećeg sveta“ stvarati samo idealne tipove, u veberovskom maniru, i na taj način će ponoviti sve osnovne procedure koje su orijentalistički stručnjaci koristili da svoja čitanja izvesne tradicije „visoke“ tekstualnosti predstave kao [pravo i jedino] znanje o navodno jedinstvenom objektu koji se zove „islamska civilizacija“. Dodao bih i to da su književni odnosi zemalja metropole sa imperijalizovanim formacijama uređeni različito od onih među samim zemljama metropole. Retko se nailazi na književnog teoretičara iz Evrope ili Amerike koji ne poznaje par evropskih jezika osim maternjeg; učestalost prevoda među [ne baš svim] evropskim jezicima stvara visokoprotodne kanale kojima cirkulišu tekstovi, pa tako čak i američki istraživač koji ne razume mnogo osim engleskog može da bude prilično dobro upućen u različite tradicije metropole.

U jezičkim i književnim vezama metropole sa zemljama Azije i Afrike mogu se uočiti tri oštre suprotnosti u odnosu na sistem tekstualne razmene unutar same metropole. Retko se sreće moderan intelektualac u Aziji ili Africi koji ne poznaje bar jedan evropski jezik; podjednako retko se može sresti književni teoretičar iz Evrope ili Amerike koji se potrudio da nauči neki azijski ili afrički jezik; a enormna industrija prevoda koja distribuira tekstove u razvijenim kapitalističkim zemljama funkcioniše nasumice i sporo kada su u pitanju prevodi sa azijskih i afričkih jezika. Shodno tome, značajne književne tradicije – bengalska, hindu, tamilska, teleguska i pola tuceta drugih samo unutar Indije – ostaju, uz nekoliko izuzetaka tu i tamo, gotovo nepoznate američkim književnim teoretičarima.”

Podsećam da je Ahmadova knjiga pisana pre skoro dvadeset godina. Kao što smo videli, „enormna industrija prevoda“ je u recesiji, a književni sistem poklanja mnogo veću pažnju etnički označenim autorima koji pišu na engleskom. U narednom pasusu se naslućuje jedan od uzroka ovog fenomena:

“Jedna od posledica ove situacije je da retki [sad ne tako retki] autori koji pišu na engleskom bivaju valorizovani preko svake mere. Na primer, u prikazu

Dece noći Salmana Ruždija, Njujork tajms veli da je „kontinent našao svoj glas“ — kao da onaj ko ne govori engleski ne može da ima glas. U sličnom maniru, pohvala na koricama jedne knjige Edvarda Saida kaže: „Saidovo veliko dostignuće je to što, zahvaljujući njegovoj knjizi, istorija nikada neće zaboraviti Palestince“. Ovo je svet okrenut naglavačke: nije Saidovo iskustvo uokvireno palestinskim, nego Palestina ne bi imala mesto u istoriji bez Saidove knjige! Afrički, azijski i arapski intelektualci koji imaju nekog značaja i pišu na engleskom, plaćaju svoj status time što su odmah uzdignuti na usamljeni tron predstavnika – rase, kontinenta, civilizacije, ili čak „Trećeg sveta“. U ovom kontekstu, „kognitivna teorija treće svetske literature“ postaje, bar za mene, alarmantan projekat.“

Projekat postaje još alarmantniji kada se u Džejmsonovom tekstu naide na ovu začuđujuće opštu tvrdnju:

“Svi trećesvetski tekstovi su nužno alegorijski, i to na vrlo specifičan način: oni se moraju čitati kao nacionalne alegorije, čak i kada su, ili bi možda trebalo da kažem: posebno kada su, po formi razvijeni iz predominantno zapadne mašinerije predstavljanja, kao što je roman.”

Književni tekstovi uvek sadrže element sociolektu i implicitno predstavljaju šire kolektivno iskustvo. Stoga nije jasno kako Džejmson pravi razliku između trećesvetskih alegorija i, na primer, romana i drame kanonizovanog afroameričkog autora Ričarda Rajta, *Rođeni sin: biografija mladog Amerikanca*, koji u samom podnaslovu najavljuje nešto nalik nacionalnoj alegoriji. Džojsov *Uliks*, DeLilovo *Podzemlje*, i bar poslednja tri Pinčonova romana, takođe se mogu čitati kao nacionalne metafore, možda i kao alegorije (pogledajte imena raznih Pinčonovih junaka). Ali to nije obavezno. Međutim, iz nekog razloga, svi trećesvetski književni tekstovi su nužno alegorijski, i moraju se čitati kao (nacionalne) alegorije, odnosno kao najprimitivniji oblik književnog predstavljanja, čak i kada autor pokušava, ili naročito kada pokušava, da tekst učini formalno modernijim. To je zato što se trećesvetski tekstovi nalaze u stadijumu kulturne evolucije koji je na Zapadu prevaziđen:

“Ništa se ne može dobiti prećutkivanjem radikalne razlike nekanonskih tekstova. Trećesvetski roman neće nam pružiti zadovoljstva Prusta i Džojsoja; štetnija od toga, možda, jeste sklonost [tog, takvog] romana da nas podseti na demodirane stadijume našeg prvosvetskog kulturnog razvitka...”

Vidimo kako hegemonija izvozi bizarnu teoriju otpora istoj hegemoniji, u formi nacionalizma lišenog svake zamislive emancipatorske funkcije: ostanite primitivni da biste nas zabavljali.

Trećesvetski roman je u evolucionom smislu infantilniji i mora daveka da se valja u sopstvenoj infantilnosti, a progresivna teorija će ce postarati da

ga upravo zbog toga — klasičnim gestom egzotizma — uzdigne do statusa plemenitog divljaka, predstavnika radikalne razlike i simbola nacionalnog otpora globalnom američkom postmodernizmu. Zvuči poznato? Ako na trenutak zanemarimo povlašćenu poziciju sa koje stižu ovakve tvrdnje, Džejmsonov stav je teško razlikovati od senzibiliteta *Nove srpske političke misli* i „radikalno različitog“ autora monografije *Jedna banana za Kofija Anana*. Ako ne zanemarimo Džejmsonov položaj, vidimo kako hegemonija izvozi bizarnu teoriju otpora istoj hegemoniji, u formi nacionalizma lišenog svake zamislive emancipatorske funkcije: ostanite primitivni da biste nas zabavljali. To se naravno odnosi samo na književno-teorijska pitanja „kognitivne estetike“. Kada se divljaci u realnosti pokažu neplemenitim, teoretičari kolektivno uzviknu „Iju!“ i iz protesta skoknu na bijenale; na scenu zatim stupaju militantniji dobročinitelji.

Said predlaže drugo rešenje. Ono je suptilnije i vodi računa o emancipaciji. Nažalost, u Saidovoj viziji nije reč o neposrednoj dobrobiti trećesvetskih kultura, već o emancipaciji njihove emigrantske elite, a u svrhu književne subverzije kolonijalnih poriva metropole. Trojanski virus emigracije trebalo bi da dovede do kolapsa dela operativnog sistema metropole i da na taj način obezbedi, ako već ne ekonomsku i političku, onda bar intelektualnu i književnu dekolonizaciju. Polazna tačka je međutim ista kao Džejmsonova. Trećesvetki tekst ne treba da imitira prvosvetke modele, jer je takav pokušaj unapred osuđen na propast:

“Mislim da je pogrešno pokušati dokazati da se „druge“ literature Afrike i Azije [...] mogu respektabilno proučavati kao da su zaista tako visoke, autonomne, tako estetski nezavisne i zadovoljavajuće kao francuska, nemačka ili engleska književnost. Ideja crne kože pod belom maskom nije upotrebljivija i časnija u književnosti nego u politici. Emulacija i mimikrija nikada ne stižu daleko.“

Za razliku od Džejmsona, koji se oslanja na klasičan egzotizam, Said — pozivajući se na Fanona! — uvodi element neogotizma. Jedini pravi otpor hegemoniji metropole Said vidi u samoj metropoli, među elitno obrazovanim emigrantima (koji pomalo liče na Saida):

“Ove figure obraćaju se metropoli koristeći tehnike, diskurse, upravo ona oružja nauke i kritike koja su nekad bila rezervisana isključivo za Evropljane, ali su sada prilagođena pobuni ili reviziji u samom srcu zapadnog centra.” A pošto se borba više ne odvija na margini nego „u samom srcu zapadnog centra“, nužno je biti u metropoli.

Pobuna zavisi od tri ključna momenta. Prvi je jezik kojim se pobunjenik obraća metropoli: jezikom metropole i sistemom predstava koji taj jezik u sebi nosi. Said čak uz odobravnje citira Ničeovo neprijatno

poređenje jezika sa pokretnom armijom metafora, a borbena gotovost je svesno naglašena oružjem iz prethodnog pasusa. Niče je naravno preuzet od francuskih poststrukturalista na koje se Said oslanja, s tim što je za Saida jezik metropole engleski. Da se ovlada jezikom i armijom anglofonih metafora, neophodno je elitno obrazovanje u metropoli. A pošto se borba više ne odvija na margini nego „u samom srcu zapadnog centra“, nužno je *biti* u metropoli.

Iz Saidovih premisa i prethodnih citata jednostavno sledi da je prevodna književnost inferiorna u odnosu na etno-lit. U tome ima podršku samog Ruždija (koji je uvek imao Saidovu podršku). Na primer, u intervjuu koji je podgoričkim *Vijestima* nedavno dala američka spisateljica indijskog porekla Indu Sundaresan, navodi se Ruždijeva tvrdnja da je „najbolja književnost na svetu — indijska književnost pisana na engleskom jeziku“. Autorka je mnogo opreznija, jer ne poseduje dovoljno velik simbolički kapital; no svejedno, zanimljivo je videti dokle odjekuje Ruždijev sud. Podrška takvim vrednosnim sudovima je ono što me ovde najviše zanima. Kao što vidimo, ona delom stiže od akademskog autoriteta, a delom od uticajnih pripadnika anglofonog kulturnog mejnstrima. Uputno je razmotriti još neke detalje da bismo videli kako diskurs postkolonijalizma proizvodi objekat svog istraživanja.

Zasad znamo da Said preporučuje elitno obrazovanje u metropoli i selidbu u središte zbiljanja. Engleski je, Said piše, u pravom smislu *svetski* jezik. To je materijalna činjenica i toj tvrdnji se ne može prigovoriti. Međutim, Said ima jednu primedbu. Prevlast engleskog kao jezika globalne birokratije i tehnokratije potiskuje njegova civilizatorska i prosvetiteljska svojstva. U „trećesvetkim“ zemljama, gde engleski uče siromašni radnici da bi, recimo, dobili posao u indijskoj telefonskoj centrali neke američke banke ili kanadske kablovske televizije, jezik Milтона i Šekspira se srozava na nivo instrumenta.

No čak i na takvim mestima postoje mali literarni kružoci koji verovatno pripadaju srednjoj ili višoj klasi, ili akademskom svetu, jer u engleskom ne vide puki instrument preživljavanja, ni simbol hegemonije, već jezik književnosti i književne teorije. *Taj* engleski oplemenjuje i, na čaroban i simpatično paradoksalan način, *dekolonizuje* postkolonijalnog intelektualca srednje ili više klase, koji ima određene akademske ambicije i sanjari o sličnim, ali evoluciono naprednijim i materijalno bolje stojećim, kružocima u metropoli.

Intelektualac tako dolazi na ideju da je najbolje da se preseli u metropolu, da diplomira na Harvardu, na primer kod Homija Babe, i da se baci na podiranje kolonijalnog sistema iznutra, „u samom srcu zapadnog centra“. Said ne pominje pitanja klase i elite — nezgodna pitanja dostupnosti elitnog obrazovanja

slučajno odabranom emigrantu koji, izgleda, uvek dobija finansijsku pomoć institucije, neke darežljive fondacije, ili pak na drugi način dolazi do tridesetak ili više hiljada dolara neophodnih za godinu školovanja na Harvardu. Umesto ovih nepristojnih detalja, Said iznosi opštu tvrdnju da prilikom migracije sa margine u centar nastaju subverzivni tekstovi:

“*Putovanje-u [the voyage in] predstavlja posebno zanimljivu vrstu hibridnog kulturalnog rada. Samo njegovo postojanje znak je prkosne internacionalizacije u doba kontinuiranih imperijalnih struktura.*“

U teoriji, dakle, imamo borbu, armiju, oružje, prkos. Pogledajmo sada knjigu Azar Nafisi, *Čitanje Lolite u Teheranu*. Nafisi je doktorirala anglistiku u Americi, doduše na zonskom-liga univerzitetu u Oklahomi, ali je pre toga studirala na Oksfordu. U knjizi se radi o autentično-autobiografskim iskustvima autorke, koja je u fundamentalizovanom Teheranu tajno rukovodila malim literarnim kružokom posvećenih čitalaca anglofone književnosti. Iz takvih kružoka, po Saidu, u metropolu stižu diskurzivni diverzanti. Nafisi se zaista preselila u Njujork — što je razumljivo — i napisala pomenutu knjigu, na engleskom, označavajući je u samom naslovu naslovom romana nešto poznatijeg emigrantskog autora. Očigledno, knjiga se dobro uklapa u deo Saidove teorije.

Ne uklapa se, međutim, u deo teorije koji u svemu tome vidi borbenu subverziju metropole. Po priznanju autorke, vrata anglofonog sistema joj je otvorio Bernard Luis: njen rad nije ni na koji način ugrozio Saidovog arhisuparnika sa Prinstona, to jest predstavnika kolonijalnog orijentalizma. Naprotiv, tip joj je pomogao da se situira. Takođe, knjiga Azar Nafisi se odlično uklopila u zahteve književnog tržišta. Već smo videli da je ispovest na ceni, da etnička Stvar igra važnu ulogu u marketingu, a knjiga o malom i odvažnom literarnom kružoku u Teheranu obećava dobru prodaju u malim i velikim literarnim kružocima u Americi i stoga se štampa sa unapred pripremljenim pitanjima za produhovljene razgovore. Naposljetku, i politički mejnstrim je rado prihvatio autorku, koja se sada nalazi u odboru „nevladine“ organizacije Fridom Haus, a o njenim vezama sa drugom čudnovatom organizacijom za promovisanje slobodarskih ideala pisao je londonski *Gardijan*. Ukratko, *Čitanje Lolite u Teheranu* je savršen kontraprimer za pobunjeničke pretenzije postkolonijalne teorije.

Opštije gledano, teorija proizvodi objekat koji potpuno odgovara izdavačkim korporacijama, propagandnim i političkim interesima kolonijalne metropole, pa čak i konzervativnijim teoretičarima protiv kojih se bori. Ali to nije važno. Teorija i dalje tandrlja svoje, tupi o straobalnoj subverzivnosti, ne obazirući se na realnost. Ako zamislimo pokretnu traku sa koje prestižni univerziteti decenijama izbacuju buduće autore etno-lita, nove i još radikalnije teoretičare,

kritičare, urednike i menadžersku elitu književnog sistema, i ako tome dodamo ono što je već rečeno o strukturnim zahtevima samog tržišta knjige, postaje jasnije zašto je prevodna literatura, u recepciji anglofone metropole, inferiorna u odnosu na književnu kategoriju koju sam ovde razmatrao.

Sprega obrazovnog sistema, kritike, medija, agenata, tržišta, politike — čudesna mašina u kojoj se (nesvesno?) udružuju kvazi marksista Džejmson i antimarksista Said, maskulturna Opra i visokokulturni Ruždi — proizvodi i promovise književnost koju dobro ilustruje roman *Kolebljivi fundamentalista*. Knjiga na brojne načine odražava pravila neoegzotičnog žanra postkolonijalne metropole. Autor je poreklom iz politički aktuelnog Pakistana, studirao je na Harvardu i Prinstonu, živi u Londonu i piše na engleskom. U samom tekstu, po Džejmsonovoj formuli trećesvetskog romana, imamo nekoliko primitivnih alegorijskih momenata. Za početak navodim onaj najočigledniji: dramatisirani pripovedač se zove *Changez*, pa je odmah jasno da ćemo biti svedoci njegove promene. Ali to ipak nije primitivan trećesvetski roman, već hibridan kulturni rad koji vodi računa o zahtevima tržišta metropole: priča je predstavljena kao ispovest i ima određenih korelacija sa biografijom autora.

Narator, Pakistanac koji je studirao i živeo u Americi ali se vratio u Pakistan nakon 11. septembra 2001, ispoveda se Amerikancu koji je imao peh da se nađe u nekom restoranu u Lahoru, gde ga narator iz čista mira zaskače, počinje svoju priču i, uprkos doista iritantnoj servilnosti tona, na čitavih sto osamdeset strana teksta ne dopušta sagovorniku da dođe do reči. Pri tome se narator obraća svom američkom sagovorniku u drugom licu — upravni govor, bez navodnika — te je jasno da imamo posla sa jednom od Saidovih figura elitno obrazovanih emigranata koji se direktno i bez pardona obraćaju angloameričkom čitaocu: „obraćaju se metropoli koristeći tehnike, diskurse, upravo ona oružja nauke i kritike koja su nekad bila rezervisana isključivo za Evropljane“.

Ispovest ima i romantičan aspekt. Velika naratorova ljubav zove se Erika. Erika je, kao što ime sugeriše, alegorijska Amerika, ili fantazija o američkom kultu lepote i uspeha, materijalizovana u obliku plavokose lepotice zelenih očiju i naratorove koleginice sa Prinstona, sa kojom jednog leta putuje (naravno) na Santorini, gde se ona sunča u toples varijanti, a on se (naravno) zaljubljuje. Da je u pitanju tragična ljubav, opterećena nerazumevanjem među kulturama, slutimo po pomalo nezgrapnom načinu na koji se narator predstavlja svom sagovorniku: „Ne brinite gospodine, ja sam jedan volitelj Amerike“. Reč „volitelj“ može se takođe tumačiti i kao „ljubavnik“, čime je najavljena alegorijska ekvivalencija Amerike i neke konkretne osobe, to jest Erike.

Erika je super i seksi i strašno je bogata i pametna, ali (kao Amerika posle 11. septembra 2001), poseduje i kvalitet ranjene golubice: traumatizovana je zbog smrti prethodnog momka. Zato je sklona depresiji i živi sa roditeljima u ultraelitnom delu Menhetna (penthaus, Aper Ist Sajd). Erika je, naravno, sportski tip, gaji američku sklonost ka borilačkim veštinama i sportskom multikulturalizmu: vežba te-kvon-do, i u njenoj sobi vidimo vreću za boks. No ona je uz to umetnička duša i buduća spisateljica. O njenom književnom radu, nažalost, ne doznajemo ništa osim ključnog podatka da je već s prvim dovršenim rukopisom pronašla agenta — iz čega logično sledi da je strava pisac.

Paralelno sa složenim procesom multikulturalnog udvaranja, narator se zapošljava u (naravno) elitnoj konsultantskoj firmi, gde tokom obuke (naravno) briljira. Firma ga šalje na Filipine, gde obavlja neke poslove za muzičku industriju (momenat kula), zatim ga šalje na još neka mesta, sve dok ne dođe kobni 11. septembar 2001, koji ga zatiče na poslovnom putu, u Čileu. Njegov zadatak u Čileu je da posavetuje (to jest uništi) staru i renomiranu izdavačku kuću koja ne ostvaruje dovoljno velik profit.

Zašto baš izdavačka kuća, stara i renomirana? Zato što mi, čitaoci, očitno volimo dobre knjige, kao i sam narator, čiji je deda bio pesnik, pa možemo da se poistovetimo sa moralnom dilemom u kojoj se našao, mada nas, kao ni njega, nije mnogo brinula sudbina radnika iz Manile i Nju Džersija, gde je naš junak obavljao slične poslove. Stari čileanski urednik je nešto drugo. On možda ne odgovara predstavama književnog života iz Bolanjevih romana, ali zato se savršeno uklapa u malograđansku fantaziju uzvišenog čuvara književnih vrednosti. Zašto baš Čile? Zato što u Čileu 11. septembar (1973) ima posebne konotacije kojih je autor očigledno svestan, mada narator o njima ne govori.

Gledajući u Čileu na televiziji avione koji uništavaju zgrade Svetskog trgovinskog centra, na godišnjicu atentata na Salvadora Aljendea, narator počinje da oseća šokantno zadovoljstvo koje sebi ne ume da objasni. Autor se ovde hrve sa svojim naratorom, pošto ovaj drugi nije u mogućnosti da pomene Aljendea i teror koji su u Čileu zaveli američki štićenici i čikaški dečaci. To bi, naime, zvučalo kao da je pripovedač, bože-sačuvaj, nekakav levičar, što je daleko van horizonta očekivanja, a ionako znamo da mora da se pretvori u fundamentalistu. Ipak, pada mu na pamet radikalna ideja da je Amerika imperija, i da on u toj imperiji ima ulogu janjičara (pojam je pažljivo objašnjen anglofonom čitaocu). Tim uvidom počinje transformacija pripovedača u osobu iz naslova romana.

Preobražaj se nastavlja kada se narator razočara u dotad voljenu Ameriku, jer ga Amerika gleda s podozrenjem. Stvari se komplikuju i sa Erikom, pošto

je ona u stvari Amerika. To se fizički manifestuje u problematičnom seksualnom susretu: Erikamerika ima problema sa vaginalnom lubrikacijom i „ne može da ga prihvati“. Autor na ovom mestu insistira da još malo razradi fascinantno vulgarnu (i seksističku) metaforu. Umesto da skokne po lubrikant, narator džentlmenki predlaže da Erika tokom predigre i samog snošaja zamišlja mrtvog dragog. Apsurdno, Erika prihvata romantični predlog i momentalno vlaži pri pomisli na bivšeg tipa koji je umro od raka; narator koristi priliku i prodire u priželjkivanu američku pudendu sa entuzijazmom i nadom emigranta koji je diplomirao na Prinstonu.

Nakon bizarnog susreta Erosa i Tanatosa, dama se vrlo korektno zahvaljuje na pruženom joj zadovoljstvu, kao u montapajtonovskoj sceni seksualnog obrazovanja, samo bez ikakvog humora: ona je iskreno zahvalna i tvrdi da joj baš *to* trebalo. Ali na dubljem nivou oboje znaju da *to* nije *to*. Da li je ona eksploatisala njega? Ili je on eksploatisao nju? Teret alegorijskih pitanja je nepodnošljiv i veza uskoro propada. Erika se zatvara prvo u sebe, zatim u sanatorijum — što je jedina normalna reakcija na čitavu priču — a narator pušta bradu, dobija otkaz, i vraća se u Pakistan.

Ove intimne detalje, podsetimo se, naš fundamentalista poverava potpunom strancu kojem se na skoro dvesta stranica obraća sa „gospodine“. Zanimljivo je i to što narator na nekoliko mesta objašnjava svoj odnos prema ženskom telu i vidljivosti delova ženskog dela. Njegov stav nije specifično talibanski ali jeste u skladu sa stavovima konzervativnih dušebrižnika širom univerzuma: bolje je, sine, da se ne vidi previše, itd. Ta tradicionalistička crta ne smeta mu, ipak, da turisti iznese problematiku lubrikacije. To valjda treba da bude oznaka kolebanja. Ali protivrečnost se lako razrešava izvan teksta, jer je slično kolebanje uobičajeno na severnoameričkoj televiziji. Filmovi se rutinski cenzurišu, prikazivanje seksualnosti je kontrolisano sa uistinu puritanskim žarom, no uprkos tome možete svake večeri videti reklamu za „intimno ulje“. Tržište je već konstruisalo ovu problematiku, stvorilo je sliku, učinilo je prisutnom i prihvatljivom. Svesno ili nesvesno, autor se u stvari obraća metropoli jezikom koji ona najbolje razume: jezikom reklame.

Uopšte, tekst se otvoreno obraća određenoj kategoriji potrošača. U tom smislu se mogu tumačiti i diskursi o hrani (razgovor se vodi u restoranu) koji neodoljivo podsećaju savete o lokalnim specijalitetima iz *Fodorovog vodiča* za Lahor. Ili, uzimimo jednu od fizičkih karakteristika naratora: on je visok. Time je narušena stereotipična predstava. Međutim, zna se da je za uspeh u svetu američkih korporacija neophodan kvalitet visine. Kao književni establišment koji stvara i podržava etno-lit, autor pod maskom subverzije ispunjava zahtev korporacijske kulture.

Tome treba dodati naratorovo insistiranje na sopstvenom navodno britanskom izgovoru, za koji, da ne bude zabune, kaže da predstavlja obeležje klase; kao i podatke o nekadašnjem bogatstvu i statusu njegove porodice, za koju navodi da je nekada imala baš dobru posluđu, ali sada, eto, vidite, ostade im samo vila sa velikim imanjem (na egzotičnoj lokaciji). Kuda ide ovaj svet.

Apsolutno je jasno da ovakva tvorevina implicira američkog čitaoca koji deli iste fantazije o bogatstvu, statusu, obrazovanju na prestižnom koledžu, putovanjima na egzotične lokacije, i koji će moći da plače nad tragedijom sveta u kojem prvoklasni ljudi (poput nas) ne mogu zajedno da sednu u neki od prinstonskih klubova (zatvorenog tipa) i požale se jedni drugima da zaista nije lako naći dobrog batlera. Ali, avaj, Erikamerika „nije mogla da prihvati“ čak ni njega, naratora i prva-liga frajera; odbacila ga je, i on je stoga na putu da postane fundamentalista.

Fundamentalizam, dakle, nema nikakve veze sa američkom podrškom talibanima, Pahlaviju, i korisnim saudijskim diktatorima iz vehabijske tradicije islama; nema nikakve veze sa visokom teorijom koja tvrdi da su čitavi kontinenti infantilni; nema veze sa globalnom elitom koja siromašnima nudi samo slobodu da robuju i da iz daleka uživaju u uspehu svojih predstavnika u putujućem cirkusu etničkih Stvari; nema nikakve veze sa religijom, politikom, ekonomskim interesima, ratovima, tajnim zatvorima, mučenjima i sličnim sitnicama. Fundamentalizam je u biti oblik neuzvraćene ljubavi prema alegorijskoj Americi.

Gle, uzvikuje oduševljeni čitalac, pa to je tako jednostavno! Svi ti problematični i egzotični drugi u stvari žele isto što i mi. Potrebna je samo ljubav — ili tuba lubrikanta. Avaj, kasno je za to. Ili nije? O sagovorniku znamo da je kratko podšišan i da ima mobilni telefon koji radi u Pakistanu. To je sumnjivo lokalcima, a sumnjivo je bogme i čitaocima koji imaju iskustva sa severnoameričkim tržištem mobilne telefonije. Ostaje otvoreno pitanje da li je naposljetku „Arapin“ ubio Amerikanca ili je Amerikanac ubio „Arapina“, ili su se samo potabali.

O tome možete diskutovati u malom književnom kružoku. Nemojte zaboraviti na mogućnost da je knjigu napisala Erikamerika, jer je svom književnom agentu poslala neki rukopis. Ako vam ponestane tema, na poslednjim stranicama su odštampana pitanja. Ako se rasprava vodi na univerzitetu, obavezno pomenite Kamija i subverziju njegovog kanonskog teksta.

Hteo sam da ukažem na složenost problema sa kojim se suočava svaki pokušaj prodora na anglofono tržište kulture; da ilustrujem *književnu* cenu prihvatanja u tom sistemu. Mislim da je to važno jer i mi, sa tačke gledišta metropole, spadamo u „treći svet“. Mi smo onaj nepoznati ostatak iz pesme Džona Dona. Mi: srbo-kr-kr, bošnja-cr-cr i ostali jugoslovaci, daleki

rodaci iz balkanske provincije, Evropljani na popravnom ispitu sa gigantskim bugerom iz vladanja. Naše komične države, hteo sam da kažem, mogu do mile volje da subvencionišu prevode na engleski: anglofoni sistem traži i dobija ispovedno štivo Vesne Goldsvorti. To je svakako bolje od *Kolebljivog fundamentaliste*, ali je deo iste strogo baždarene mašine.

Otpor toj mašini nije moguć ukoliko sanjamo o uspehu; mašina definiše uspeh. Otpor nije pisanje na engleskom, niti folklorno-arhaično pisanje na (recimo) srpskom jeziku iz nacionalističkih pobuda: znamo da je sve to već upisano u sistem. Otpor je otpor tržištu i kooptiranoj teoriji. Otpor je upravo ono što teorijski ogranak hegemonije predstavlja kao uzaludnu besmislicu: emancipovano pisanje, ambiciozno i odvažno pisanje, čitanje i kritikovanje, učenje od najboljih i stvaranje „hibridne“ književnosti u najboljem smislu reči, ali koja je realizovana u svom jeziku, živi u tom jeziku, i ne baca zavidne poglede na medijski uspeh u metropoli.

Tome bih dodao još bezobrazniji zahtev da naše književnosti (baš me briga kako se zovu) budu citirane kao ravnopravne, po merilima koja važe za „prvosvetske“ tekstove. No metropoli se ne mogu upućivati zahtevi sa margine. Na nama je, hoću da kažem, da pišemo kao da smo ravnopravni, kao da nas neko, negde, nekad, čita po merilima za odrasle. Pa ako se tada ispostavi da pišemo lošije knjige od *Kolebljivog fundamentaliste*, onda gubimo pravo žalbe. Do tog tužnog dana, otpor je moguć.

Priredili: Uroš Krčadinac, Milan Tomić, Jovana Georgievski, Jovan Knežević i Stefan Petrović. Tekst preuzet iz zbirke eseja „Udaranje televizora: kolebanje postkulture“, Adresa, Novi Sad, 2009.

Klub putnika 2015

Vladimir Tasić je srpsko-kanadski matematičar i književnik. Doktorirao je matematiku 1992. u Kanadi (University of Manitoba, Predaje na Univerzitetu Nju Bransvik. Autor je dve knjige pripovedaka: *Pseudologija fantastika*, Matica srpska, 1995. i *Radost brodo-lomnika*, Svetovi, 1997. i knjige *Matematika i koreni postmodernog mišljenja*, Oxford University Press i Ediciones Colihue, na engleskom i španskom, 2001. Prvi roman *Oproštajni dar* je 2001. proglašen za knjigu godine odlukom žirija Radio Beograda. Drugi Tasićev roman *Kiša i hartija* dobitnik je NIN-ove nagrade za roman, kao i nagrade „Vitalove“ književne fondacije „Zlatni suncokret“ za 2004. godinu. (*Vikipedija*)

Naomi Klajn

Nije dovoljno reći NE

Samizdat

Prevod s engleskog Tanja Milosavljević

Poznata novinarka, aktivistkinja i autorka bestselera Naomi Klajn provela je dve decenije proučavajući političke šokove, klimatske promene i „nasilje brendova“. Polazeći od te jedinstvene perspektive, ona tvrdi da Tramp nije odstupanje od normale već logičan nastavak najgorih, najopasnijih trendova u proteklih pola veka – upravo onih uslova koji su podstakli plimu belog nacionalizma u celom svetu. Nije dovoljno, smatra ona, da se samo odupremo, da kažemo „ne“. Naš istorijski trenutak iziskuje više: uverljivo i nadahnjujuće „da“, vodič za preuzimanje populističke teritorije od onih koji bi da nas podele – koji nas smelo upućuje kako da osvojimo pravedan i dobar svet koji želimo i kakav nam je potreban. Ova knjiga, koja se nije mogla pojaviti u boljem trenutku, delo autorke koja spada u naše najuticajnije mislioce, i sama predstavlja pozitivan šok, namenjen da nas pripremi, da nam pomogne da shvatimo kako smo dospeli tu gde smo i kako možemo, zajedničkim snagama, da se ujedini i izlečimo. „Izuzetno značajna i neophodna knjiga koja stiže u pravi čas.“

Noam Čomski, filozof i lingvista

„Reći ne njihovoj doktrini šoka suštinski je važno ali nedovoljno. Nova knjiga Naomi Klajn nas na briljantan način podstiče da budemo jaki uprkos svemu, da brzo prevaziđemo njihove sračunate šokove, i da prepletemo svoje ne programskim da. To je uputstvo za emancipaciju posredstvom jedinog oružja koje imamo protiv njihove orkestrirane mizantropije: konstruktivne neposlušnosti.“

Janis Varufakis, bivši ministar finansija Grčke

„Naomi Klajn spada u malobrojne buntovne intelektualce iz javnog života obdarene izuzetnim integritetom i vizijom. Ova nova knjiga predstavlja potvrdu njenog ključnog, suštinskog značaja.“

Kornel Vest, filozof i pisac

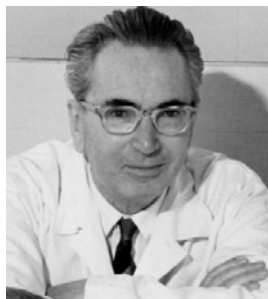
„Naomi Klajn je napisala vodič do nade za obične ljude. Pročitajte ovu knjigu.“

Arundati Roj, književnica

Uliks Šimoković

Viktor Frankl – nečujan vapaj za smislom

Viktor Frankl dočekao je Drugi svjetski rat kao 37-godišnjak, na položaju voditelja neurološke klinike u Austriji. Kao ni brojni drugi ljudi toga vremena, nije ni slutio da će iduće tri godine upoznati sav užas nacizma kroz zarobljavanje i torture u četiri koncentracijska logora. Po izlasku iz zadnjeg logora i povratku u Austriju težio je 38 kilograma.

Viktor Frankl

Njegovo pisanje nije uobičajena kronika zarobljeničtva, nego, kako sam navodi, zanimalo ga je kako čovjek može zadržati ljudsko dostojanstvo i slobodu izbora čak i u tako neljudskim uvjetima.

Totalitarni režim odnosi mu suprugu, brata, roditelje i prijatelje. Umjesto prepuštanja očaju i tuzi, javlja mu se silna volja za životom, smatra da mora postojati smisao tolike patnje te, iako ga trenutno ne vidi, odlučuje posvetiti život potrazi za smislom.

Oporavlja se od proživljenih tortura i preuzima bečku neurološku kliniku koju vodi iduće dvadeset i četiri godine. Utemeljuje *logoterapiju*, psihoterapijski pravac usredotočen na čovjekovo traganje za smislom. Napisao je 32 knjige koje su prevedene na više od trideset jezika. Samo jedno od njegovih djela, knjiga *Čovjekovo traganje za smislom*, prodano je u više od deset milijuna primjeraka. Godine 1930. završio je doktorat s područja medicine, a 1949. godine i iz filozofije. Predavao je na 209 sveučilišta na pet kontinenta, nagrađen je s 29 počasnih doktorata, a 1995. godine postao je počasni građanin Beča. U već kasnim osamdesetima završio je obuku za pilota.

Frankl je gradio logoterapiju na vlastitim spoznajama koje nisu bile samo teoretske, nego rezultat životnih iskustava: kroz tamu i besmisao pronaći put do svjetla, do smisla.

Nakon ratnih razaranja i svega što donosi poratno doba, uključivo spoznaju što jedan čovjek može učiniti drugom ljudskom biću, Frankl 1955. godine

uvodi pojam *egzistencijalne praznine* zasnovan na masovno raširenom osjećaju besmisla.

Egzistencijalno prazan čovjek ne vidi smisao ni u čemu, nema se “za što uhvatiti”, drugim riječima nema vlastito humano središte ili težište, pa ga bilo koji životni vjetrovi može otpuhnuti poput suhog lista. Posljedice stanja egzistencijalne praznine Frankl naziva *glavna neurotička trijada*: potištenost, agresivnost i ovisnost.

S aspekta filozofije, egzistencijalna praznina predstavlja smrt za ljudsko biće jer nema čovjeka koji si ne postavlja temeljna egzistencijalna pitanja (*Tko sam? Odakle dolazim? Koji je smisao života?*). To uvida i Frankl, komentirajući kako se pitanje smisla danas ne uzima ozbiljno, iako je čovjek *biće koje karakterizira neprekidna potraga za smislom*.

U svom djelu *Nečujan vapaj za smislom*, Frankl se pita “radi koga” i “radi čega” su pojedinci preživjeli zarobljeničtvo i mučenja u logorima te navodi temeljnu antropološku činjenicu: *Biti čovjek znači uvijek biti nekako usmjeren, na nešto izvan sebe, na susret s drugim čovjekom, na neki razlog kojem treba udovoljiti ili na voljenu osobu*.

Frankl to potkrepljuje nalazima drugih autora koji su istraživali zarobljeničke logore u Japanu, Koreji i Vijetnamu, a došli su do zaključka da su najviše šanse za preživljavanje imali upravo oni zarobljenici koji su osjećali da ih netko ili nešto čeka.

Poruka (a nama ostavština) glasi: opstanak je ovisio o dvjema stvarima – “radi čega” i “radi koga”.

Radeći kao psihijatar Frankl je smatrao da je *traženje smisla prije dokaz ljudskosti nego odraz psihičke bolesti. Čovjek ne mora biti neurotična osoba da bi ga zanimalo pitanje smisla života, ali za to mora biti istinsko ljudsko biće*.

Frankl raskrinkava “mit o blagostanju” navodeći: *Predugo smo sanjali san iz kojeg se sada budimo: vjerovali smo da će sve biti u redu i da će ljudi postati sretni unaprijedimo li samo njihov društveno-ekonomski položaj*. Danas je sve više ljudi koji imaju zadovoljene sve životne uvjete, ali ne vide smisao za koji bi živjeli. Tome u prilog govori zapanjujući postotak samoubojstava u državama blagostanja. Očito da sreća i dostojanstvo ljudskog bića ne proizlaze iz ekonomske sigurnosti.

Na jednom mjestu Frankl iznosi da je *vapaj za smislom osebujna oznaka ljudskosti te objašnjava: Moglo bi se reći da se nagoni prenose genima, a vrijednosti tradicijama, dok je smisao, budući da je jedinstven, stvar osobnog otkrića. Svatko ga mora naći sam, otkriti ga sam, a takvo je otkriće jedinstveno*.

U procesu nalaženja smisla, ogromnu ulogu ima vlastito iskustvo. *Ništa nije nenadoknadivo i nepovratno izgubljeno, već je sve trajno pohranjeno. Čudno je da ljudi obično vide samo strnokošu prolaznosti, a ne vide pune žitnice u koje su položili*

žetve svojih života; svoja hrabra djela, ostvarene poslove, voljene ljubavi, hrabro prebrođene patnje.

Puno je toga što smo dobro učinili. Potrebno je tome dodati “ljudsku” svijest kako bi takvo iskustvo postalo zametak nečeg trajnijeg, na što se poslije, kada to životna situacija bude tražila od nas, možemo osloniti.

Smisao nije nešto statično, nego se stalno oblikuje. Smisao se ne može propisati, nego je to nešto nama važno, s čime imamo dubok, teško izreciv odnos. Više je riječ o uzvišenom osjećaju (poput “sjećanja duše”, o čemu govori Platon), nego o nečemu razumskom i logičnom. To postaje razumljivo tek ako shvatimo da postoji potencijalni smisao koji se tek mora otkriti (na primjer u poslu ili u odnosima općenito). Produblivanjem tih odnosa dolazimo do novih značenja.

No, smisao u životu možemo pronaći i kad se zateknemo u bezizlaznoj situaciji, kad se susretujemo s “nepromjenjivom sudbinom”. Ponekad nas veliki izazovi i kušnje života ponukaju da damo najbolje od sebe, da “iz rukava” izvučemo nešto što ni sami ne vjerujemo da posjedujemo. Frankl vlastitim životom svjedoči o jedinstvenim ljudskim mogućnostima u njihovom najboljem svjetlu, što znači tragediju pretvoriti u vlastiti trijumf, nesreću pretvoriti u veliku ljudsku pobjedu.

U svojim djelima Frankl daje kratak prikaz logoterapije kao tehnike uz niz praktičnih savjeta koji će čitatelju biti od pomoći u svakodnevnom životu, opisujući probleme koji nastaju kad unaprijed strahujemo od određenog ishoda, obraćamo pretjeranu pažnju na nešto ili silom priželjkujemo neki cilj.

Povlačeći paralelu između ostvarivanja smisla i ostvarivanja sreće, kaže: *Vrijedi slično pravilo, što više težimo za nečim (smislom, srećom, identitetom...), više ćemo promašiti*.

Izgleda da sama težnja nije dovoljna, potrebno je učiniti puno koraka u dobrom smjeru.

Ostvarenje smisla postiže se samozaboravom, predanošću, dižući se izvan sebe i usredotočujući se na svijet izvan sebe.

To znači: kada sami sebi nismo u prvom planu, kao što majka hita kad čuje poziv djeteta i ne pita se i ne kalkulira, nego odgovara na djetetovu potrebu.

U odnosu na i danas aktualno stanje, Frankl poziva: *Ne smijemo dopustiti da nas vjerovanje u moguću humanost čovjeka zaslijepi pred činjenicom da su humana ljudska bića u manjini. Upravo ta činjenica svakoga od nas poziva da se pridruži manjini: stvari stoje loše; ne damo li sve od sebe da ih učinimo boljima, sve će postati još gore*.

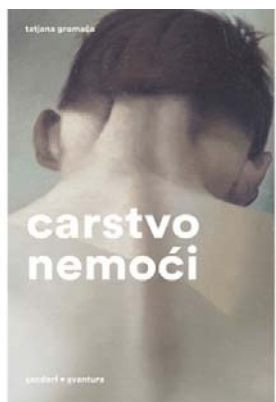
Da bi svijet bio malo bolji, to najprije moramo postati mi sami. Ostvarenje vlastitog smisla treba stalno povezivati s ostvarenjem smisla svijeta kojem pripadamo i prihvaćanjem mogućnosti da je djelić sudbine u rukama svakog od nas...

NOVA ACROPOLA

Tatjana Gromača

Carstvo nemoći

Tijekom jednoga od dana, koji su svi bili gotovo posve nalik jedan drugome, obzirom na to da je svakoga dana ponovno, i gotovo bez kraćih stanki, padala kiša, slučajno sam, nakon uistinu dosta vremena, ponovno nabasala na Robertu. Stajala je za šankom kafića pored kojega sam prolazila, mašući dugim rukama, kao propelerima nekog starog, polomljenog aviona, pozivajući me da joj priđem. Nebo je bilo mračno i sivo, prepuno nijansi metalno sive i crne boje, koje su me oduvijek fascinirale. Krošnje stabala su, zbog sveopće mokrine koja je prevladavala, djelovale intenzivno zelene.

U svom romanu 'Carstvo nemoći' Tatjana Gromača dosljedno uspijeva iznalaziti smjelosti za beskompromisno introspektivno poniranje u dubine vlastite duše, smjelosti za to da dotakne neuralgične točke društva u kojem živi, ali i da ukaže na umjetnost kao pribježište u svijetu u kojem je dobrota iznimka, a razočaranje konstanta.

- Ludilo koje posjeduješ trebalo bi negdje biti kanalizirano, a pisanje je nešto unutar čega se uspijevaš ostvariti. To sam toga dana govorila Roberti, razmišljajući istovremeno o tome kako je posve moguće da to govorim i samoj sebi, obzirom na to me je nešto već danima odvlačilo od mogega pisanja. Misli su mi bile razasute, a čula posve usredotočena na slušanje cvrkuta ptica, promatranje prvih pupova na biljkama.

Priroda se ponovno rađa, a mi starimo, pomislila sam. Kada bi bilo moguće zaustaviti vrijeme i zalediti nas u ovome trenutku, da ostanemo zauvijek ovakvi

kakvi smo sada – s ponešto iskustva i zrelosti, a još uvijek ne suviše stari i suviše umirujući... No u takvome stanju, vjerojatno bi nam bilo dosadno, i bili bismo nesretni, jer bismo protuslovlili prirodi i tijeku njenih mijena, pomislila sam, no to nisam kazala Roberti. Već sam dovoljno vješto izvježbala samu sebe prelaziti preko vlastitih misli, kao da nisu moje.

Treba se pomiriti sa smrću, i s vlastitim umiranjem, kao s onim što je već otpočelo, i što se događa iz dana u dan. Treba živjeti s time kao s činjenicom koja je ovdje, i kojoj ne prijećimo put da bude tu, dapače, kojoj poručujemo da je dobrodošla. Ali kako, kada se sve u nama, i sve što činimo, opire tome? Nakon dugo vremena sretnemo na ulici nekog poznanika, s kojim odemo na kavu, i on nam, između ostaloga, saopći kako je nedavno izašao iz bolnice gdje mu je presađeno srce, no mi prelazimo preko te činjenice što je to brže moguće, kako nas ona ne bi uznemirila, onesposobila za život i rad.

Čovjek je postao krajnje neosjetljiv na patnje drugog bića, jer mu ustroj svijeta kojemu je podvrgnut ne onemogućava niti da se usredotoči na vlastiti život, i sve ono što mu on donosi. On živi u potpunosti usmjeren samo na to kako da zadovolji poslodavca, kako da mu iskaže što veću lojalnost i neprestanu privrženost, koja se ne okončava niti završetkom radnog vremena. On nema vremena baviti se sobom, niti kada je riječ o najprimarnijim potrebama.

- Smiješno je, i ponekad mi se čini krajnje iluzorno, pisati knjige, osobito ovakve kakve pokušavamo pisati ti i ja, kazala sam Roberti, koja je još, sudeći po pogledu kojega je držala uperenim prema krošnji žalosne vrbe, mislila na nešto drugo – moguće na svoj nekadašnji život, koji je bio potpuna suprotnost s ovime danas.

- Oni koji bi te knjige možda mogli čitati, nastavila sam, danas nemaju vremena čitati ih. Njih je već povukla struja u pravcu u kojem su manje-više svi počeli plivati iz egzistencijalnih razloga, a koja im je, u međuvremenu, preoblikovala i svijest. Kompromis po kompromis, i oni, koji su trebali biti pogonska snaga jednoga društva, koja ga vuče naprijed, postali su tihi zagovaratelji njegova mrtvila, povlađujući tako vlastitim umrtvljenim potencijalima.

Govorila sam to, glumeći da nisam svjesna činjenice koje sam već dugo bila svjesna, a to je da Roberta nikada u potpunosti nije mogla okrenuti leđa struji o kojoj sam govorila. Dapače, ona je bila njen dio, njen mrtvi, odbačen rukavac, ali ipak dio. Dio istoga Panteona, koji je ujedno mogao biti viđen i kao veliko odlagalište otpada, ovisno o tome na koju se stranu obrne pješčanik.

Toga se dana nisam dugo zadržala sa Robertom, ona kao da je, na jedan način, osjetila moje skrivene misli, koje joj nikada ne bih glasno izrekla. Vraćajući se kući, ušla sam u gradski autobus. Bio je prepun staraca, koji su se vozili gore dolje, tijekom cijeloga prije podneva. Oni koji su još mogli hodati, i koji nisu bili vezani za krevet, koji nisu morali nositi pelene, niti koristiti pomoćne hodalice, koristili su mogućnosti prijevoza gradskim autobusom, kako bi se u autobusu susreli sa svojim vršnjacima, i ondje se međusobno bodrili šalama, koje su često uključivale ironičan odnos spram vlastita položaja, osobito spram spolne nemoći.

Svatko ima pravo na samoobmanjivanje, razmišljala sam, i, dapače, upravo je pravo na samoobmanjivanje jedno od naših najneotuđivijih prava, koje nam nitko neće pokušati oduzeti, nego će gledati da nas još i dodatno učvrsti u njegovu korištenju...

Ispred očiju mi se u tome času pojavio prizor šetnje po jednom amsterdamskom parku, pored jezera, upravo u vrijeme buđenja proljeća. Kukurijeci samo što nisu iznikli iz zemlje, zajedno sa sitnim, blijedoljubičastim ljubičicama. Dvije divlje patke skladno su uzlijetale, izdižući se polako iznad jezera, nestajući negdje na horizontu. Zašto se je baš u ovome trenutku ovo sjećanje pojavilo pred mojim očima? Moguće zbog toga jer sam, u vrijeme te šetnje, i sama bila žrtvom mnogih samoobmana? Ili se samo radi o tome da sam nekim lijepim prizorom željela prekinuti vlastiti tijek misli, koji mi s vremena na vrijeme počinje biti naporan?

Vondelpark je toga poslijepodneva bio gotovo poluprazan, upravo onako kako mi je i odgovaralo. Svega nekolicina usamljenih, udubljenih u svoje misli, starijih šetača, nekoliko srednjoškolaca koji su po klupama izmjenjivali prve poljupce, pokušavajući se pri tome, što je detaljnije moguće opipati po za to najprikladnijim dijelovima tijela, jedna starica na koturaljkama, nekoliko biciklista koji su na stražnjim sjedalima vozili malu djecu.

Mene je put doveo do usamljene stare zgrade na rubu jezera, čija su bjelina i neobična ispupčenja na fasadi djelovala zagonetno, i elegantno. Primaknuvši se bliže nestvarnoj bijeloj građevini, mogla sam čuti kako se iz nje, kao iz nekakve zvučne kutije, šire zvuci glazbe.

Što se događa u ovoj kući, pomislila sam, krenuvši odmah da to i saznam. Velika, teška vrata od tamnosmeđega drveta, ispranog i popucalog od kiša i vlage, bila su odškrinuta. Zakoračila sam na pod od crnog i sivog kamena, oblikovanog u krupne rombove, i krenula dublje, prema velikoj dvorani visokoga stropa, iz pravca koje je dopirala glazba. Smjesta sam je

prepoznala, bila je to moja omiljena kompozicija - Mendelssohnova simfonija broj pet.

Vrata dvorane bila su zaključana, no to me nije zaustavilo – na dnu hodnika morala su postojati još jedna vrata, razmišljala sam. Jedna ovako velika prostorija, koja zauzima cijelu širinu velike građevine, mora imati najmanje dvojna vrata...

Druga vrata bila su otključana, iza njih nalazile su se prekrasne male plesačice – djevojčice od kojih desetak, dvanaestak godina, koje su uvijek bavale ritmičku gimnastiku...

Stajala sam ondje nekoliko trenutaka, očarana svakim detaljem prizora koji me je u potpunosti obuzeo, a kojega kao da je netko kreirao samo zbog toga da mi u tome času ugodi, tako da to neću moći zaboraviti tijekom cjelokupnoga preostala života. Nisam mogla jasno razaznati što me je više očaravalo, Mendelssohnova glazba, koja je dopirala s visoko postavljenih zvučnika, i od koje sam zapadala u stanje tihoga, ali ugodnoga, gotovo žuđenog i radosnog ganuća, ili prekrasne djevojčice krhkih figura u nježnim trikoima, koje su se okretale i prebacivale po parteru, koristeći pri tom razna pomagala, loptice, užad, velike obruče koje su vrtjele i prebacivale iz ruke u ruku, ili pak sama građevina, u kojoj sam posvjedočila ovom veličanstvenom prizoru...

Prepustila sam se toj ljepoti gotovo do osjećaja onemoćalosti, a potom sam se, sitnim, tihim koracima izvukla van, ondje odakle sam došla, kako bih hraneći golubove na klupi Vondelparka sabirala dojmove.

Tatjana Gromača autorica je sedam knjiga poezije i proze. Nagrađivana je nagradama Ministarstva kulture RH Vladimir Nazor i nagradom Jutarnjeg lista za roman godine 'Božanska dječica'.

Književnica Tatjana Gromača svojom novom knjigom "Carstvo nemoći" ne odstupa od onoga što je u ranijim djelima ove autorice prepoznato kao njen prosede. Dakle, kao i prethodne njene knjige, "Carstvo nemoći" donosi refleksivnu, fragmentiziranu prozu, koja počiva na specifičnoj melanholičnoj atmosferi pripovijedanja. Čime se efekat pokiđanosti narativa, svojevrsne neizrecivosti, nemogućnosti potpune artikulacije, do tako u trzajima misli, dodatno oneobičava i daje jednu somnam-bulantsku, oniričku perspektivu književnosti Tatjane Gromače.

Odlomak iz prikaza knjige Đorđa Krajišnika

Antisemitizam – fejslifting na poljski način

„Nemački koncentracijski logor“, piše na tabli u Majdaneku: to je nezvanični znak postavljen na prikolicu parkirano ispred ulaza. On poručuje posetiocima da su u tom logoru na obodu poljskog grada Lublina Nemci ubijali Jevreje, Poljake, Beloruse, Ukrajince i Ruse. „Nije moj posao da objašnjavam šta tu piše“, kaže naš vodič i okreće glavu na drugu stranu. Sve što piše na tabli je istina. Ali govorenje cele istine o Holokaustu je danas u Poljskoj kriminalno delo.

Tablu su postavili aktivisti da bi podržali zakon koji je desničarska poljska vlada donela u januaru 2018. godine. Po tom zakonu nije dozvoljeno reći da su „poljska država ili poljski narod“ učestvovali u Holokaustu. Prekršioći mogu biti osuđeni na tri godine zatvora. Usvajanje zakona izazvalo je veliko diplomatsko negodovanje Izraela i Sjedinjenih Država i uplašilo jevrejsku zajednicu u Poljskoj koju čini 20.000 ljudi.

Zašto? Zato što je činjenica, brižljivo dokumentovana novim istraživanjima tokom poslednjih 10 godina, da su neki Poljaci hrabro branili Jevreje za vreme Holokausta, ali da su ih drugi ubijali, denuncirali ili se pridruživali lovu na njih koji su organizovali nacisti. Za vladajuću stranku Zakon i pravda, koja nastoji da izgradi crno-beli nacionalistički narativ o Poljskoj kao žrtvi, to je – preterivanje.

U svojoj knjizi *Lov na Jevreje / Hunt for the Jews* Jan Grabowski je izveo sledeću računicu: od 286 Jevreja koji su ubijeni u jednom okrugu, 115 je ubila poljska „Plava policija“, 98 su ubili Nemci po dojavi lokalnih stanovnika, a samo sedmero je ubila nemačka policija bez ikakve pomoći sa strane. Preostalih 59 su ubijeni u nepoznatim okolnostima. U opširnijoj studiji objavljenoj prošlog meseca tim Grabowskog je zaključio da su dve trećine Jevreja koji su potražili utočište kod Poljaka nejevreja stradali.

Konstanty Gebers, ugledni jevrejski novinar i veteran pokreta Solidarnost, demonstrativno je prekršio novi zakon prvog dana po njegovom stupanju na snagu. Nije bio optužen iako je telefonom pozvao mnoge javne tužioce i obavestio ih o svom zločinu. Na osnovu brojeva koje navodi Grabowski, Gebers je izveo zaključak da su Poljaci tokom Drugog svetskog rata ubili i denuncirali između 62 i 200 hiljada Jevreja. Po njegovom mišljenju, novi zakon je politički signal koji je vladajuća partija uputila svojim glasačima sa

ekstremne desnice; cilj je, kaže on neuvijeno, da se „zabiberi ješama“. „Stranka Zakon i pravda zavisi od svojih fašističkih birača kojih ima oko 8 odsto“, kaže on. „Fašisti su glasali za tu stranku zato što ona polako ali sigurno sprovodi ono što oni žele. Ako bi vlasti povukle taj zakon – ‘ako bi kapitulirale pod jevrejskim pritiskom’ – ode podrška i stranka ne bi mogla da osvoji većinu.“

Svađa oko zakona je pogodovala biznisu poljske otvoreno antisemitske ekstremne desnice. Na kiosku na lublinskoj železničkoj stanici, gde svake godine pristižu hiljade Jevreja iz inostranstva da posete muzej u Majdaneku, prodaju se mnogi antisemitski i ekstremno desni magazini, sa *Gazetom Warszawom* u prvom redu. „Istorija po Jevrejima“, glasi udarni naslov na njenoj naslovnici, a nešto manjim slovima poljski premijer se prokazuje kao izraelski agent. Sve to na naslovnoj strani. Među koricama je reprint stranice Vikipedije o porodici Rothschild; svuda su posejane negativne priče o Jevrejima.

U magazinu *Polska Niepodległa*, istoričari koji su dokumentovali ulogu poljskih nejevreja u Holokaustu nazvani su „fantastima“. Novi zakon se opravdava kao preventivni udar na navodne planove Jevreja da otmu poljsku imovinu. „Tokom prvih 25 godina posle pada komunizma antisemitizam je bio u sporom ali postojanom opadanju. U poslednjih 10 godina primećan je sistematski porast klasičnih antisemitskih stavova“, kaže Gebert.

Po Centru za istraživanje predrasuda, u proteklih 10 godina postotak Poljaka koji veruju da Jevreji kidnapuju hrišćansku decu porastao je sa 11 na 25 odsto, a onih koji veruju da Jevreji „žele da zavladaju svetom“ ima 43 odsto. Oko 56 odsto ispitanika se složilo s tvrdnjom da „Jevreji žele da dobiju kompenzaciju od Poljaka za ono što su im zapravo uradili Nemci“.

Prživeli logoraši u Poljskoj imaju utisak da se posle decenija napredovanja smer obrnuo. Sreo sam Mariana Turskog u poljskom muzeju posvećenom životu Jevreja u Varšavi, u čijem osnivanju je i sam učestvovao. „U Aušvicu je bilo tako hladno, minus 20 ili 25 stepeni“, seća se Turski. „Isekao sam vreću od cementa da bih napravio potkošulju, ali me je jedan esesovac video i gotovo na smrt premlatio“. Upire prstom u mene dok oživljava taj trenutak od pre 75 godina i kaže: „*Du hast Deutsches Vermögen gestohlen*“ – ukrao si nemačku imovinu.

Gospodin Turski koji je preživeo geto u Lođu, Aušvic i marševe smrti do Buhenalda i Terezijenshtata sada ima 91 godinu; kaže da razume zašto poljske vlasti žele da razjasne nemačku odgovornost za logore smrti, ali žali zbog atmosfere koju je taj zakon stvorio. „Pitam se da li je novi zakon smišljen tako da izazove antisemitizam. Jer upravo to je uradio. Ne zato što je sam zakon opasan, već zbog onoga što se oko njega događa – on doprinosi buđenju demona,

čudovišta: to uznemirava“. On veruje da će zakon odvratiti istraživače od proučavanja događaja u Poljskoj za vreme Holokausta, jer neće želiti da sebi unište karijeru.

Kad sam upitao Turskog šta bi poručio mladim Poljacima, prisetio se zakona protiv Jevreja koje su nacisti doneli 1933: po tim zakonima Jevreji nisu smeli da sede na nekim klupama u parku ni da plivaju u nekim jezerima. „Mogli biste pomisliti – to je neprijatno. U redu, ne možete da plivate na nekim mestima, pa šta? U Berlinu ima mnogo mesta za plivanje. Ne možeš da sediš na ovoj klupi, ali ima drugih na kojima možeš. Tako su se žrtve, počinioci i posmatrači navikavali na novo stanje. A to je vodilo u geto, koncentracioni logor, logor smrti... Aušvic nije pao s neba. Ljudi su se na njega navikavali i postajali ravnodušni. Zato je poruka: ne vičite ‘nikada više’. Razmislite šta je uzrok svemu tome. Kako se to dogodilo. I sprečite ga u začetku“.

Tokom posete logoru Majdanek začudio sam se što on, po modernim standardima, izgleda prilično neindustrijski iako je služio za ubijanje u industrijskim razmerama. Postoje samo dve dobro očuvane gasne komore: ona u kojoj se koristio Ciklon B je veličine železničkog vagona i na zidovima se još vide plave fleke od hemikalija; ona u kojoj se koristio ugljen monoksid nije veća od prosečne dnevne sobe. Stotine Jevreja su istovremeno saterivani u te niske prostorije da bi bili ubijeni gasom. Kada su želeli da pobiju hiljade ljudi, nacisti bi ih prosto oterali do jarka i otvorili vatru: 3. novembra 1943, posle ustanka u obližnjem logoru Sobibor, u Majdaneku je ubijeno 18.000 ljudi.

Majdanek je bio mesto za surovost „jedan na jednoga“. Počinioci su decenijama pripremani govorom mržnje, medijskim rasizmom i slabim zakonskim zabranama. Jevreji su tu, iz zabave, na smrt štirani; korišćeni kao bokerski džakovi; surovo premlaćivani zbog najmanjeg prestupa. Pravilni redovi baraka, ogromna zbirka cipela i sjajne peći u krematorijumu su spomenici koji nam pomažu da zamislimo atmosferu mržnje u tom logoru.

Da bismo razumeli odakle je potekla ta atmosfera dovoljno je da doživimo sitne mržnje, stereotipe i narative kojih je danas puna poljska štampa, a koji drugog prikazuju kao suštinski drugačijeg i tuđeg. „Pre mesec dana sam se strašno uplašila“, kaže Marysia Swietlik, levičarska aktivistkinja. „Prvi put sam bila srećna što u školi koju pohađaju moja deca postoji obezbeđenje. [Novi zakon] je bio jasan signal ekstremnoj desnici: da je to još jedna tema o kojoj se može otvoreno govoriti. Već su otvoreno govorili protiv imigranata, a sada mogu i protiv cionizma“.

Zahvaljujući diplomatskom pritisku Sjedinjenih Država, kaže Swietlik, vladajuća stranka je pokušala da postepeno potisne tu temu. Međutim, dodaje ona,

„prilično strahujem od izbora jer će ti ljudi sigurno opet voditi ksenofobičnu kampanju. To je jedina stvar koja zaista radi za njih“. Naspram takvog stanja poljska levica je slaba. Ona može da organizuje velike proteste u vezi sa abortusom ili ustavnim reformom, ali ceo spektar partija levice koje su se za izbore 2015. okupile u Ujedinjenu levicu, nije uspeo da osvoji nijedno poslaničko mesto. Savez demokratske levice, nekad komunistički, danas je pao na oko 7 odsto.

Zakon i pravda je, naprotiv, najuspešnija desna nacionalistička stranka u Evropi. Prema istraživanjima javnog mnjenja, podržava je više od 40 odsto građana, što nije samo posledica ekonomskog rasta: prihod radničkih porodica se povećao zahvaljujući sistemu galantne podrške za decu. Ipak, ona stalno uleće u sukobe – sa ženama oko abortusa, sa Angelom Merkel oko raspodele sirijskih izbeglica, sa Evropskom unijom oko nezavisnosti sudstva, a sada i sa jevrejskim stanovništvom oko uloge Poljaka u Holokaustu.

Svi pripadnici jevrejske zajednice u Varšavi s kojima sam razgovarao isticali su da najveća opasnost od zvaničnog rasizma i nacionalizma pretil muslimanima, migrantima i Romima. „Svake nedelje čujemo da je neko od njih napadnut“, kaže Swietlik i dodaje: „Svi islamofobični narativi izgrađeni su na starim antisemitskim – isti izrazi, isti stereotipi koji su ukorenjeni u poljskoj i evropskoj kulturi. Antisemitizmu je urađeno veliki fejslifting“.

New Statesman, 13.06.2018.

Prevela Slavica Miletić

Peščanik.net, 22.06.2018.

Paul Mason je engleski novinar i pisac jevrejsko-litvanskog porekla

Magdalena Blažević

Gospodo, izvolite u plinsku komoru

Preveli Ivana Vidović Bolt i
Zdravko Malić
Izdanje vbz

Život Tadeusza Borowskog, poljskog pisca i pjesnika, ironičan je koliko i njegova djela. Rođen je 12. studenoga 1922. godine u Žitomiru, jednom od najstarijih kulturnih središta u Ukrajini koje su u kasnom srednjem vijeku naselili Poljaci. Obitelj se počela raspadati već 1926. godine kada mu je otac odveden u gulag pod optužbom za članstvo u poljskoj vojnoj organizaciji u Prvom svjetskom ratu.

Godine 1930. majka mu je poslana u Sibir za vrijeme kolektivizacije, a Tadeusz odrasta s tetkom. Uz pomoć Crvenog križa s bratom uspijeva doći do Poljske i susresti se s roditeljima koji su pušteni iz zatvora. Kad je 1939. godine izbio rat, Tadeusz je, tada 17-godišnjak, radio kao stražar u skladištu. U tom je periodu nastala njegova najbolja ratna poezija koja će ga kasnije svrstati među poljske klasičare. Svoje je književno stvaralaštvo objavljivao u ilegalnom časopisu Droga koji su osnovali Ewa Pohoska i Juliusz Garztecki.

Za vrijeme ilegalnog studija poljskog jezika i književnosti živio je sa zaručnicom, Mariom Rundo. Jedne se večeri Maria nije vratila kući, a Tadeusz umjesto da izbjegava mjesta na kojima su obično boravili, upada ravno u Gestapovu klopku. Bilo je to 24. veljače 1943. godine u stanu njihova prijatelja Czeslawa Mankiewicza. Najprije je dva mjeseca proveo u ozloglašenom zatvoru Pawiak, otkuda mu se

pružio pogled na svakodnevicu i život Židova u varšavskom getu.

Iz Pawiaka je prebačen u Auschwitz gdje saznaje da je istu sudbinu doživjela i Maria. Bili su razdvojeni, ali uspjeli su izmijeniti nekoliko pisama. Originalna pisma nisu sačuvana, ali ih je Borowski kasnije rekonstruirao u svojoj prozi. U svibnju 1945. godine američka vojska oslobađa zatvorenike iz Dachau-Allacha, zatvora u koji je bio poslan početkom te godine. I Tadeusz i Maria gotovo dvije godine provode u izbjegličkom kampu na njemačkom teritoriju gdje je Borowski pokazivao znakove kliničke depresije. U Varšavu se vraćaju 1946. godine i nakon nekoliko mjeseci stupaju u brak.

U dubokoj depresiji, razočaran poslijeratnom politikom i u nemogućnosti da se svrsta u bilo koji od režima, Borowski se odlučuje na samoubojstvo, ironično plinom, tri dana nakon rođenja kćeri Malgorzate, tek napunivši 29 godina.

“Gospodo, izvolite u plinsku komoru” naziv je jedne od pripovijedaka iz zbirke “Kod nas u Auschwitzu” koju je 2015. godine objavio VBZ u sklopu projekta “Europom u 30 knjiga”. Zbirka sadržava deset priča koje se odnose na život u okupiranoj Poljskoj i boravak u koncentracijskim logorima. Priča iz naslova ispričana je u prvom licu jednine.

Ali kako bi išta moglo biti osobno u priči o Auschwitzu? Borowski nas prvom scenom uvodi u logorsku svakodnevicu. Dan je vreo, “žega je bila strašna”. Čitatelj očima pripovjedača promatra tisuće golih ljudi koji se motaju po logoru, dan je monoton, gotovo dosadan. Borowski strašnom, hladnom ironijom banalizira situaciju i to ne zbog ravnodušnosti, nego mu ona služi da brutalnim scenama razotkrije istinsku narav čovjeka.

Dosadu prekida dolazak transporta, što za pripovjedača i članove Kommando Kanade (radne jedinice koja je radila u dijelu logora u kojem su se čuvale oduzete osobne stvari zarobljenika) znači preživljavanje. Opis dolaska transporta sadržava u sebi svu silinu tragedije i besmisla:

“Iz vagona se izliva šareni val, pretovaren, nalik na obespamećenu, slijepu rijeku, koja traži novo korito. Ali prije nego što dođu sebi, ošamućeni svježim zrakom i mirisom zelenila otimaju im se stvari iz ruku, svlače im se ogrtači, ženama se grabe torbice, oduzimaju kišobrani.”

Osjećaj bešćutnosti nije prisutan samo u odnosu nacista i logoraša, u neljudskim uvjetima i ljudi postaju neljudi. Tako se Grci, prema kojima se posebno okrutno odnosilo, zapravo raduju što dolazi transport s ljudima koji idu ravno u peć jer neće morati tovariti tračnice i nositi grede. Kad je Maria Borowski 1959. godine objavila zbirku pripovijedaka svog pokojnog muža, ona je u prvi mah bila veliki skandal.

Borowski nikada nije postigao popularnost Williama Styrona, na primjer, koji je romanom "Sofijin izbor" opisao život poljske imigrantice koja je preživjela Holokaust i pokušava ponovo organizirati život u Brooklynu. Styronov stil pun empatije i suosjećanja učinio je da se publika poistovjeti s junakinjom, a roman postane kulturni. Vjerujem da je malo onih koji nisu čuli za "Sofijin izbor", barem za Oscarom nagrađeni film ako već nisu čitali ovo opsežno štivo.

Borowski je za razliku od Styrona bio iznimno šokantan. Njegova svjedočanstva uvelike su se razlikovala od povijesnih zapisa, a čitateljima se bilo teško identificirati s hladnim i distanciranim likovima. Proza mu je mješavina ironije, groteske i sarkazma (sva tri su elementa sadržana već u naslovu), u kojoj ne postoje crno-bijeli likovi. Surovo okruženje logora pripovjedaču ne ostavlja prostor za suosjećajnost jer je otupljenje očekivano kada je čovjek neprestano izložen nezamislivim strahotama.

Pripovjedač svakodnevno iz pretrpanih vagona izbacuje pregažene bebe držeći ih za stopala po dvije u jednoj ruci, onako kako bi čovjek primio kokoši. Tamo je umrtvljeno sve ljudsko u čovjeku. Scene horora se nižu jedna za drugom:

"Evo, brzo ide žena, ne previše žurno, ali grozničavo. Maleno, nekolikogodišnje dijete rumenog, bucmastog lica kao u anđelčića, trči za njom, ne može je sustići, pruža ruke i plače: Mama! Mama!"

Ona želi sustići one koje ne idu na kamion, mlada je, lijepa i želi živjeti:

"Gospodine, gospodine, to nije moje dijete, nije moje!"

Mama, mama, ne bježi!"

Kad se raščisti sav taj užas, kad su ljudi već kategorizirani, još samo neumorno voze kola Crvenog križa, prevoze plin, za ubijanje ljudi, dakako.

Ostavština Taudesza Borowskog nije velika, ali je ostavio dubok trag na pisce iz druge polovine 20. stoljeća. Imre Kertész je 2002. godine, kada je primio Nobelovu nagradu za književnost, rekao da mu je upravo fascinacija prozom Taudesza Borowskog bila razlog za nastanak njegovih djela. Bernhard Schlink u svom romanu "Der Vorleser", kod nas poznat pod nazivom "Žena kojoj sam čitao", također spominje djela Borowskog. Osim toga 1970. godine snimljen je poljski film u režiji Andrzeja Wajde "Krajolik poslije bitke" koji se temelji na njegovim pričama.

Nažalost, teško da će se ovakva književnost naći na popisima "knjiga koje morate pročitati" koji su u posljednje vrijeme toliko popularni, ali zasigurno bi se trebala naći na popisu knjiga koje pomažu u boljem razumijevanju povijesti i čovječanstva burnog 20. stoljeća

Najbolje knjige/ Mitopeja

Maya Abadžija

Kalmi Baruh: prevelik za svoju sredinu

*IZLOŽBA "PROŠLO I SADAŠNJE - TRAGOV I
OGLEDALA. KALMI BARUH: PISAC, NAROD,
JEZIK I GRAD" U MUZEJU KNJIŽEVNOSTI I
POZORIŠNE UMJETNOSTI*

Ko je bio Kalmi Baruh i kako ga se sjeća njegov rodni grad? Izložba "Prošlo i sadašnje - tragovi i ogledala. Kalmi Baruh: pisac, narod, jezik i grad" u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti nastoji odgovoriti na ovo pitanje i ponuditi uvid u život i rad sefardskog intelektualca izuzetnog obrazovanja, koji je svoj kratki život u međuratnoj Jugoslaviji posvetio podjednako naučnom radu, prevođenju, esejistici i književnoj kritici, kao i društvenom aktivizmu i pedagoškoj misiji.

O izložbi, njenom začetku i nastajanju, ali mnogo više o samom Baruhu, njegovoj skrajnutoj zaostavštini i turbulentnom životu, razgovarali smo sa kustosicom Tamarom Sarajlić-Slavnić, koja već na početku razgovora ističe da je njen motiv za rad na izložbi bio itekako ličan.

Jezik kao ogledalo

- Kada sam prvi put vidjela stalnu postavku našeg muzeja, primijetila sam tu i dio zaostavštine Kalmija Baruha, što me je iznenadilo. Nisam znala zašto taj čovjek, kojeg sam znala samo po prevođenju, zaslužuje da bude u našoj stalnoj postavci. Međutim, kada sam počela da se bavim njegovom zbirkom, i kada sam vidjela ko je bio taj čovjek i šta je sve postigao za svog kratkog života, odlučila sam da počnem raditi na izložbi. No taj rad bio je pun prepreka, kaže Sarajlić-Slavnić, koja je prošle godine postavila u ovoj instituciji i izložbu o književnici i skupljačici narodnog blaga Sefarda, Lauri Papo-Bohoreti. Međutim, kako kaže, izložbu o Baruhu bilo je mnogo teže završiti, zbog mukotrpane saradnje sa domaćim institucijama, nedostupnosti arhivskih dokumenata, naročito fotografija, ali i zbog višejezičnosti materijala. Fotografije je iz porodične arhive sa Muzejem podijelio Aleksandar Nikolić, počasni konzul Izraela i Baruhov unuk, koji je i finansijski potpomogao izložbu. Izložba će u narednom periodu najvjerojatnije putovati i u Izrael.

Kalmi Baruh bio je mnogo toga, no, prije svega, on je bio posvećeni jezikoslovac. Bio je prvi hispanist na

području tadašnje Jugoslavije, a njegova osnovna preokupacija bili su španski jezik iz književnosti. Osim toga, prvi je počeo proučavati ladino, jevrejsko-španski jezik Sefarda čijoj je kulturi i tradiciji i sam pripadao. “Već to je velika stvar”, ističe Sarajlić-Slavnić, dodajući da je Baruh govorio francuski, italijanski, njemački, engleski, španski, katalonski, arapski, turski, hebrejski, čak i rumunski, za koji je bio sudski tumač. Pisao je i objavljivao na španskom, njemačkom i srpskohrvatskom. Upravo je taj aspekt njegovog stvaralaštva istaknut u naslovu izložbe, a inspirisan njegovim tekstom iz 1924. godine, “Jezik sefardskih Jevreja”, u kojem piše:

“Ima jedan fenomen, najizrazitija legitimacija sefardskog plemena, koji nosi u sebi tragove cijeloga niza događaja u prošlosti i sadašnjosti sefardskih Jevreja, ogledalo njihovog mentaliteta i karaktera. To je njihov jezik. Istraživanje tog idioma ima draži jednako za folkloristiku kao i za filologa”.

U kasnijem stvaralačkom periodu Kalmi Baruh se posvetio proučavanju španske književnosti. Nažalost, za života nije objavio nijednu knjigu, a njegovi originalni rukopisi su najvjerovatnije zauvijek izgubljeni, “u vihoru rata”, kako navodi kustosica, ali i života koji ga je odveo najprije u Beč, potom u Berlin, Pariz i Madrid. “Njegov književni rad sakupljen je i objavljen postupno u dvije knjige u izdanju Svjetlosti, “Eseji i članci” iz 1959, te “Izabrana djela” iz 1972. godine”, napominje kustosica.

Interesovao se za ogroman period u historiji španske književnosti. Zanimao se za djelo Majmonidesa, ali i za tzv. zlatni vijek španske književnosti tokom kojeg su stvarali pisci kao što su Lope de Vega, Pedro Calderon de la Barca, Luis de Gongora. Međutim, najviše je pisao o generaciji ‘98. u koju su spadali pisci poput Valdesa i Unamuna, toj prevratničkoj i kritički raspoloženoj generaciji koja je došla do izražaja u turbulentnom periodu španske historije, te o piscima koji su objavljivali u vrijeme španskog građanskog rata, od 1936. do 1939. godine.

Zaljubljen u Španiju

- Kalmi Baruh, inače ljevičar, sasvim se očekivano stavio na stranu republikanaca, a od pisaca s kojima je dijelio politička uvjerenja najviše je volio Lorcua, potom Macheda i Himeneza. Tragedija Federica Garcije Lorce ga je jako pogodila. U Baruhovim člancima iz tog vremena vidi se jedna nada da za Španiju dolazi bolja budućnost. Analizirao je političke i ekonomske uzroke rata u Španiji, a u poznatom eseju “Književnici u španskom građanskom ratu” izražava ogromnu tugu ne samo zbog ljudskih nego i kulturnih gubitaka te zemlje. U stvari, bio je toliko uživljen u sva ta dešavanja, da je zaboravljao na vlastitu sefardsku zajednicu koja je također proživljavala

kompleksan politički trenutak, ističe Sarajlić-Slavnić. Španiju je Baruh, očigledno, doživljavao kao drugu domovinu, po važnosti za njega ravnu Bosni, i u njoj je vidio ogromnu inspiraciju. Međutim, privrženiji je bio Sarajevu, što se vidi, navodi kustosica Muzeja književnosti, po tome što nije ostao živjeti u Evropi nakon završenog fakulteta. Vratio se u Sarajevo i postao “skromni profesor prve muške gimnazije” da predaje španski, francuski i srpskohrvatski jezik. Međutim, španski korijeni Sefarda nikada nisu prestali da ga intrigiraju i inspirišu. Svi su Sefardi, navodi Sarajlić-Slavnić, “tragali za svojim korijenima, za Španijom iz koje su protjerani, ali i nastojali da objasne kako su se zadržali i našli, kako bi rekao Baruh, “svoj prividni mir na području Balkana”.

- Kao izraziti ljevičar, Baruh je bio pripadnik sefardske i blaže struje, zalagao se za emancipaciju i bolji život Jevreja u dijaspori, za razliku od oštrijih cionista, napominje Sarajlić-Slavnić. Njegov se angažman ogleda i u pedagoškom i dobrotvornom radu, gdje se zalagao za školovanje siromašnih učenika i općenito brigu za siromašne članove zajednice. Objavljivao je u sarajevskoj jevrejskoj štampi (časopisi *Jevrejski glas* i *Jevrejski život*) gdje se ponekad potpisivao svojim imenom, a ponekad bi se jednostavno potpisao sa “On”.

BARUHA NIKAD NE TREBA PROMATRATI ISKLJUČIVO U OKVIRU SEFARDSKE ZAJEDNICE

Nesalomljivi duh

Međutim, Baruha nikad ne treba promatrati isključivo u okviru sefardske zajednice, s obzirom na to da je bio ravnopravni pripadnik jugoslovenske književnosti, koji je podjednako saradivao sa jevrejskim intelektualcima kao što su Isak Samokovlija, Marcel Šnajder, Moni Levi i već spomenuta Bohoreta, ali i sa Isidorom Sekulić, Stanislavom Vinaverom, Ivom Andrićem. Objavljivao je u publikacijama na području cijele tadašnje države, čak ponekad pišući i na ekavici. Ivo Andrić, koji ga je poznavao još iz Višegrada, odakle potiče porodica Baruh, ostavio je posebno

dirljiv članak, "Sećanje na Kalmija Baruha", u kojem se sjeća njihovog susreta u Segoviji.

Kako izložba želi opisati Baruhovo Sarajevo u odnosu na sadašnji grad, koji je po njemu nazvao jednu ulicu na Marindvoru, Sarajlić-Slavnić je prikupila i obišla sve preostale tragove ovog intelektualca: kuću u kojoj je stanovao, iza Prve gimnazije, dio postavke Muzeja književnosti, kutak posvećen profesorima Prve gimnazije gdje se nalazi i njegova slika, te postavku Muzeja Jevreja. "Sarajevo bi moralo da se malo više posveti očuvanju sjećanja na ovog čovjeka o čijem bi se djelu mogli pisati naučni radovi", napominje kustosica, naglasivši da je Baruh možda ipak bio prevelik za svoju sredinu.

Kalmi Baruh je skončao u zloglasnom nacističkom logoru Bergen Belsen pošto je uhapšen, zajedno sa porodicom, u Cetinju gdje se sklonio za vrijeme rata. Manje je poznato, pak, da je iz mladosti nosio ratne ožiljke, pošto je još kao mladić bio mobiliziran i poslat na ruski front, gdje je protiv svih svojih moralnih i ličnih načela morao da ratuje. Njegov kratki život protekao je, dakle, u znaku ratova i progona, no njegov duh je bio, kako kaže naša sagovornica, nesalomljiv.

- Čak i kada je došao u koncentracioni logor, on se nije predao, nije postao logoraš koji miruje i šuti, nego je držao časove španskog i bio je aktivan. Pošto su ga, kao i druge, mučili, obolio je, no imao je tu sreću da doživi pobjedu Saveznika, kako je i sam rekao, pobjedu onih načela za koja se borio. Odmah po oslobođenju 1945. godine je umro, kaže Sarajlić-Slavnić. Izložba sadrži i dokumentaciju iz logora Bergen Belsen, te fotografiju sa drugovima na ruskom frontu i razglednicu koju je poslao majci.

Tamara Sarajlić-Slavnić nekoliko puta u toku razgovora ističe kako je Kalmi Baruh bio čovjek blage prirode, izuzetno skroman, potpuno predan radu i doprinosu zajednici, nikada ne stavlajući vlastite interese ispred interesa drugih. Teško joj je, kaže, povjerovati da pola Sarajeva nikada nije čulo za njega. Stoga i ne čudi što je krajnji cilj izložbe da se takvo stanje promijeni - da se Kalmi Baruh vrati gradu.

Oslobođenje/Kultura/Izložbe

Igor Jakovenko

Jubilej Minhenskog sporazuma

U svom pristupnom govoru u parlamentu novoizabrani premijer Italije Đuzepe Konte je izjavio da podržava ideju revizije evropskih sankcija protiv Rusije. On je svoju poziciju objasnio ovako: „Bićemo pobornici otvorene politike prema Rusiji, zemlji koja je poslednjih godina u znatnoj meri učvrstila svoju ulogu na međunarodnoj političkoj sceni i mnogo doprinela rešavanju najrazličitijih aktuelnih geopolitičkih kriza“. On pod „učvršćivanjem uloge“ očigledno podrazumeva okupaciju Krima, rat Rusije u istočnoj Ukrajini, više od 10 hiljada ubijenih građana Ukrajine i genocid koji je Putin priredio Siriji.

Onda je predsednik italijanske vlade nastavio: „Iniciraćemo reviziju sistema sankcija, u prvom redu onih koje ugnjetavaju mlado građansko društvo Rusije“. Već dosta dugo, i ne samo u Rusiji, bezuspešno se vode diskusije o tome da li u Rusiji postoji društveni sloj koji bi se mogao nazvati građanskim. A Đuzepe Konti je na te diskusije najzad stavio tačku. Rusko građansko društvo i njegovi lideri su najzad identifikovani. To su Oleg Deripaska, Roman Abramovič, Igor Sečin i tako redom po čuvenom spisku kriptobogataša iz časopisa Forbs. Za ovo otkriće bi Nobelov komitet trebalo da najozbiljnije razmotri mogućnost da premijeru Italije dodeli nagradu za ekonomiju.

Đuzepe Konti je i jedan od adresata pisma filmskog reditelja i pisca Olega Sencova, ukrajinskog zatočenika savesti koji u putinskom zapolarnom koncentracionom logoru u blizini grada Labitnangi već mesec dana štrakuje glađu. Oleg Sencov je svoje pismo uputio svim liderima država „velike sedmorkе“, zahvalio im se za sve što ti ljudi, u ime svojih zemalja „čine za Ukrajinu“, zatražio pomoć u rešavanju sudbine ukrajinskih političkih zatvorenika i završio ga sledećim rečima: „Želim vam mnogo sreće u vašem radu, a posebno svesrdnom trudu na ovom nimalo lakom poslu“. Nadam se da hrabri ukrajinski patriota neće čuti najnovije vesti iz italijanskog parlamenta, niti pročitati izlaganje jednog od adresata svoga pisma i shvatiti kakvim se „nimalo lakim poslom“ bave neki od onih kojima se on zahvalio za pomoć Ukrajini.

I Italija nije jedina. Prilikom nedavne Putinove posete Austriji, predsednik ove zemlje Van der Belen se pohvalio time kako je našao zajednički jezik s Putinom, saopštio da je „Evropu nemoguće zamisliti bez Rusije“ i vatreno podržao ideju „Severnog toka 2“. Što se pak političkog aspekta ovog Putinovog projekta tiče, pomoćnik državnog sekretara SAD Ves

Mičel je nedavno sasvim logično, jasno i glasno zaključio da će „ovaj gasovod umanjiti bezbednost Ukrajine od eventualne ruske agresije, a Evropu učiniti više zavisnom od ruskih monopola“.

Radi ruskih prirodnih goriva i svih ostalih divota ruske banditske ekonomije, političari i predstavnici krupnog biznisa mnogih evropskih zemalja spremni su da bez mnogo ustručavanja predaju Ukrajinu. O dalekoj Siriji da i ne govorimo. I zato nije nimalo slučajno što je trgovinski promet između Rusije i Nemačke u 2017. porastao za 22,8% u odnosu na prethodnu godinu, a da je za period januar-mart 2018. ovaj pokazatelj uvećan za 22% u odnosu na isti prošlogodišnji period.

Na kraju se treba osvrnuti i na odnos čitave planete prema ovogodišnjem prvenstvu sveta u fudbalu. Moskovsku Olimpijadu je 1980. zbog ulaska sovjetske armije u Avganistan bojkotovalo 65 zemalja sveta. Umesto zastava SAD, Kanade, Japana i većine tadašnjih evropskih zemalja, sovjetsko rukovodstvo je bilo primorano da se diči time da su se nad prazničnom Moskvom vijorile zastave Zimbabvea i Angole. A Putinova Rusija je ušla na teritoriju Ukrajine, anektirala jedan deo ove zemlje, a drugi okupirala. Na tom okupiranom delu Ukrajine ona godinama vodi jedan izrazito prljav rat, ali nijedna država ne bojkotuje fudbalski šampionat. Nijedna! Teško je pretpostaviti da su evropskim liderima patnje avganistanskog naroda pre 38 godina bile bliže srcu od rata koji je Putin pre par godina započeo u centru Evrope. Pre će biti da su se politička rukovodstva i lideri zapadnih zemalja tokom vremena degenerisali, da su postali nesposobni da donose odluke od šireg globalnog značaja.

Ove godine 30. septembra navršava se 80 godina od sklapanja Minhenskog sporazuma na koji su svoje potpise stavili Daladje, Čemberlen, Hitler i Musolini. Ima se utisak da se svet sprema da ovaj jubilej proslavi novom, gotovo podjednako sramnom izdajom.

Igor Jakovenko

Ежедневный журнал, 06.06.2018.

Prevod s ruskog Haim Moreno

Peščanik.net, 19.06.2018.

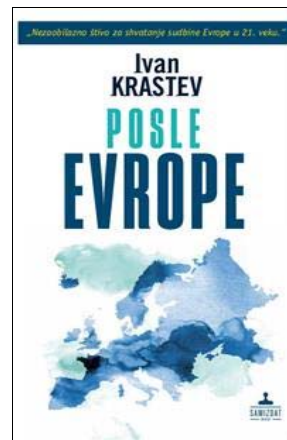
Ivan Krastev

Posle Evrope

Samizdat

Prevod s engleskog Miljan Tanić

U ovoj provokativnoj knjizi uvaženi intelektualac Ivan Krastev promišlja o budućnosti Evropske unije – i o potencijalnom nepostojanju te budućnosti. Dok su širom kontinenta ultradesničarske stranke u usponu, Evropska unija je u pometnji i muče je sumnje veće nego ikada do sad. Krastev smatra da će, ako se Unija raspadne, logika njene fragmentacije biti ista kao kod „bankarske panike“, a ne kao kod revolucije. On smatra da je jedini način da se kontroliše rizik od raspadanja prepoznavanje da je koren tog rizika u izbegličkoj krizi, koja je dramatično izmenila prirodu demokratske politike na nacionalnim nivoima širom kontinenta. Ono što se dešava u Evropi nije jednostavno populistička pobuna protiv establišmenta, nego pobuna glasača protiv meritokratskih elita. Od Barselone do Budimpešte, anksiozne većine se plaše da im stranci ugrožavaju način života – i da je aktuelna kriza rezultat zavere između kosmopolitski orijentisanih elita i plemenski nastrojenih imigranata. Odgovor na tu zabrinutost, uz smirivanje reakcionarnih impulsa koji je prate, najveći je izazov za Evropu danas – a za taj izazov nas osveščujuća knjiga Ivana Krasteva vešto priprema.

„Ivan Krastev je među najzanimljivijim misliocima našeg vremena. On žonglira paradoksima i napada konvencionalne mudrosti – možda se nećete uvek s njim slagati, ali vam uz njega nikad neće biti dosadno. Ova knjiga je istovremeno protivotrov naivnom optimizmu i rezigniranom pesimizmu, kao i fascinantno sagledavanje kolapsa Evrope kakvu poznajemo. Ovo je klasični Krastev.“

Robert Kejgen, Brukings Institut

„Čitati ovu knjigu znači biti u društvu jednog od velikih evropskih umova današnjice. Svojom karakterističnom mešavinom pronicljivosti i simpatija, Ivan Krastev nam u ovom poučnom eseju pruža tačno ono što nam je potrebno da shvatimo krizu Evrope – i da razmislimo o sopstvenoj krizi.“

Timoti Snajder, Univerzitet Jejl

„Pisana u duhu tipičnom za autora, ova osvežavajuća knjiga nudi novo shvatanje aktuelne krize u Evropi. Motivisana lošim predosećajima, a opet obojena realističnim optimizmom, ona na moćan način ilustruje zašto solidarnosti koje se sudaraju, sažaljenje koje opada, nacionalizam koji ponovo isplivava i sve veće geografske podele zahtevaju kreativna, možda i iznenađujuća dela demokratskog zaštitništva.“

Ajra I. Kacnelson, autor knjige Strah lično. Novo stanje i poreklo našeg vremena

„Psihološki pronicljiva, moralno duboka i na momente čak poetična, ova knjiga je nezaobilazno štivo za shvatanje sudbine Evrope u 21. veku. Krastev je Tokvil našeg vremena: on otkriva unutrašnju dinamiku političkih dešavanja i pruža mudar savet o tome kako da sačuvamo demokratiju u teškim okolnostima.“

Jan-Verner Miler, autor knjige Šta je populizam?

U ovom broju

Vladimir Tasić: Alegorija kolebljivog fundamentaliste

***** Naomi Klajn - Nije dovoljno reći NE**

Uliks Šimoković: Viktor Frankl – nečujan vapaj za smislom

Tatjana Gromača: Carstvo nemoći

Paul Mason: Antisemitizam - fejslifting na poljski način

Magdalena Blažević: Gospodo, izvolite u plinsku komoru

Maya Abadžija: Kalmi Baruh - prevelik za svoju sredinu

Igor Jakovenko: Jubilej Minhenskog sporazuma

***** Ivan Krastev - Posle Evrope**

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Washingtona*